

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NYROP, C.: Et stykke dansk håndværks-
og fabrikshistorie. Slægterne Gamst
og Caspersen.

MUSEUM. Tidsskrift for historie og
geografi.

Årgang 1892.

Et Stykke dansk Haandværks- og Fabrikshistorie.

Slægterne Gamst og Caspersen.

Af C. Nyrop.

Det væsentlige Indhold af de følgende Meddelelser er Oplysninger om de to danske Smedeslægter Gamst og Caspersen, der først optræde paa Landet, men som begge midt i forrige Aarhundrede flytte til Kjøbenhavn og her grundlægge betydelige industrielle Etablissementer. Slægternes Navne findes i det kjøbenhavnske Smedelav, men deres Virksomheder voxede som Fabriker væsentlig bort fra de snevre Lavforhold, og de Gamstske Anlæg endda under haarde Kampe med Datidens Lavsvæsen. Det vil derfor være naturligt indledningsvis at give nogle Meddelelser om Kjøbenhavns Smedelav til Forstaaelse af de Lavforhold, vi nedenfor støde paa. Men forøvrigt ere vi ikke særlig godt underrettede om dette Lav. Op imod den Tid, da Næringsloven af 1857 traadte i Kraft, blev dets Protokoller solgte ved Auktion mellem Lavsmedlemmerne; kun nogle faa Brudstykker af Lavsarkivet opbevares nu i det store kongelige Bibliothek.

Den ældste hidtil kjendte Skraa for de kjøbenhavnske Smede er fra 1512. Den slaar bl. A. fast, hvad Mesterstykket skal være for Sværdfegere, Kjedelsmede, Grovsmede, Kleinsmede og Knivsmede. Disse forskjellige Haandværkere hørte altsaa alle under Smedelavet, og Rækken kan efter Skraaen fra 1626 forøges med Sporemagere, Bøssemagere,

Seiermagere (Uhrmagere), Filhuggere og Nagelsmede, 1656 med Lesmede, ikke at tale om endnu 1754 med Boer- og Savsmede. Og føies hertil, at ogsaa Pladeslaaere (Harniskmagere) og Grydestøbere nævnes som Medlemmer af Smedelavet i Odense og Guldsmedene som Medlemmer af Lavet i Ystad, begge Dele 1496, tør det nok siges, at samtlige Metalarbeidere oprindeligt have hørt sammen i ét Lav, det til St. Loye (St. Eligius) indviede Smedelav¹⁾.

Af disse Haandværkere udskilte Guldsmedene sig dog meget tidligt. I Kjøbenhavn staa de med egne Lavsvedtægter allerede 1429. Men de øvrige bleve sammen endnu en rum Tid. Først 1629 træffe vi særlige Lavsartikler for Rothgieterne, 1654 for Kandestøberne, 1656 for Sværdfejerne, 1686 for Lygtemagerne (Blikkenslagerne), 1739 for Blytækkerne, 1741 for Kobbersmedene og Gørtlerne og endelig 1755 for Nagelsmedene, Naalemagerne og Uhrmagerne.

Selvfølgelig havde disse Haandværkere Eneret paa deres Haandværk; men 1422 synes Forholdet endnu simpelt og enkelt. I Erik af Pommerns Privilegium af det nævnte Aar for Kjøbenhavn hedder det, at Bagere skulle bjerge sig af Bagning, Suderen af Skogjerning, „Smed af hans Smedegjerning“ o. s. v. Smedene udgjøre altsaa tilsyneladende udadtil endnu en Helhed. Men i en lignende Bestemmelse fra 1549 er Enheden opløst. Det hedder i den, at bl. A. ogsaa „Grovsmede, Kleinsmede og Kjedelmede“ skulle nære og bjerge sig hver af sit Haandværk. Der er altsaa indenfor det fælles store Lav mindre, delvis selvstændige Afdelinger, saaledes som det allerede fremgaar af Skraaen fra 1512, idet den fastsætter forskjellige Mesterstykker for de forskjellige Fag. Og skjøndt Enheden bevares bl. A. gennem Oldermænden, der snart tilhører det ene Fag, snart det andet — 1608 træffer vi en Sværdfejer som Oldermænd, 1610 en Bøsssemager o. s. v. — benævnes de enkelte Afdelinger dog ofte hver for sig et Lav. Der tales i det 17de Aarhundrede endog officielt om baade Kleinsmedelavet, Grovsmedelavet, Bøsssemagerlavet og Nagel-

¹⁾ Til dette Lav hørte ofte ogsaa endnu Remsnidere, Pungemagere og Sadelmagere, se herom mit lille Skrift „Fra Roskilde Smedelavs Lade“ (1886).

smedelavet. Og Enigheden mellem de forskjellige Bestanddele har langtfra altid været fuldkommen.

1699 klage Nagelsmedene saaledes stærkt over Grovsmedene og faa sat igjennem, at Grovsmedene ikke maa gjøre Bygningssøm. 1700 andrage Kobbersmedene ihærdigt om et selvstændigt Lav, og 1710 ønske Grov- og Kleinsmedene at blive skilte „fra de med dem i Lav værende Professioner, som er 9 tilsammen“.

Af hvilke Medlemmer Lavet end har bestaaet, og hvorledes end Forholdet har været imellem dem, have de sikkert til enhver Tid holdt de gængse Lavsvedtægter i Hævd og Ære. Allerede i det 14de Aarhundrede høre vi om en Smedegade i Kjøbenhavn, hvad der kan pege paa, at de kjøbenhavnske Smede boede samlede i en Udkant af Byen. 1654 bestemtes det, at Smedene, da deres Esser vare brandfarlige, skulde bo udenfor Byen. Men selv om de ikke have boet samlede, holdtes de sammen af Lavet og af Livet paa Lavshuset. Det fremgaar ikke aldeles bestemt af Skraaen fra 1512, at Lavet den Gang havde et eget Lavshus — 1519 tales der tvertimod om, at Smedesvendene dansede i „Danske Kompagni“ —, men senere træffe vi et saadant; midt i det 17de Aarhundrede ligger det i Studiestræde.

Som Exempler paa, i hvilken Retning Lavslivet udviklede sig, kan det mærkes, at en Uhrmager og en Kleinsmed 1678 klagede over, at de trods en Høiesteretsdom sammen med deres Svende bleve forviste fra Lavshuset som uærlige, og at der vederfores dem stor Gevalt, fordi de ikke i Et og Alt vilde underordne sig Lavets Skikke. 1705 kunde Lavet ikke bekvemme sig til at bære en Bøssemager til Jorden, da han mistænktes for at have taget sig selv af Dage, og da Kongen i December 1743 befalede, at en Smedesvend paa Holmen skulde optages som Mester i Lavet uden at gjøre Mesterstykke, kom hele Lavet i Bevægelse. Ikke over den langtfra usædvanlige Befaling, men paa Grund af Tilfældets særlige Beskaffenhed. Lavet gjorde i Januar 1744 i et Andragende til Kongen opmærksom paa, at den Paagjældendes Hustru „har været et besvangret Kvindfolk og har tjent som Amme, førend han har taget hende tilægte“. Skulde han nu være Mester i Lavet, vilde Følgen blive, ikke alene at ingen Svende

vilde arbejde hos ham, men at de fremmede Svende vilde blive afskrækkede fra at komme hertil. Lavets Anseelse vilde lide, hvad der bl. A. vilde vise sig deri, at hvis en eller anden Svend dog imod Forventning tog Arbejde hos ham, maatte han, hvis han senere vilde reise, „lade sig udenlands afstraffe, førend ham den rette Svendeværdighed igjen blev tilstaaet“ ¹⁾).

Lavet var, som det heraf ses, i Besiddelse af en stærkt udpræget zünftig Æresfølelse, og det vil derfor være naturligt, om det ogsaa i anden Henseende fuldt søgte at gjøre sin Lavspligt.

Fra gammel Tid ere Lavene Organisationer, hvis Medlemmer indadtil skulde række hinanden en hjælpende Haand og udadtil staa samlede overfor ethvert Forsøg paa at krænke deres Rettigheder. Og i begge Henseender søgte det kjøbenhavnske Smedelav at gjøre Fyldest. I et Andragende til Kongen af 1704 beklagede det stærkt, at dets Lavsartikler af 13. November 1674 vare blevne hævede ved Frd. 23. December 1681 ²⁾), saaledes at Lavet bl. A. nu kun kunde kræve 2 Lod Sølv af ethvert nyt Medlem, og det udvikles, at det er „meget spotteligt for dette Lav, at det ikke har saa meget Indkomst eller i Forraad, hvoraf dets Fattige kunde blive underholdt og deraf kristeligen og skikkeligen kunde blive begravet“. Samtidig klager det ogsaa over, at det efter den nævnte Forordning ikke maa holde Møder uden Magistratens

¹⁾ Om Lavenes Forhold til besovede Kvinder s. C. Nyrop: Kbhvns. Tømmerlav, S. 142 fig., 294 fig.; E. Holm: Danmarks og Norges Hist., 1720—1814, I, Høvisn. S. 77.

²⁾ Frd. 23. Decbr. 1681, hvortil sluttede sig Frd. 6. Mai 1682, var ikke rettet specielt mod Smedelavet, men mod alle Datidens Lav. De under 4. Novbr. 1682 givne almindelige „Smede-Lavs Artikler“ byggede derfor naturligt paa de to nævnte Forordninger. I sit Andragende af 15. April 1704 henviser Lavet til, at „Eders kgl. Maiestæt Skræderlavet her udi Kbhvn. haver bevist den store Naade, at dersom herefter Nogen vil blive Mester udi Skræderlavet, han skal først betale til Lavet 20 Rd.“; og beder om den samme Benaadning (s. Skrædernes Lavsart. af 13. Novbr. 1700). — Efter at have faaet nye Artikler i 1752, søger Smedelavet 1754 om at maatte tage ethvert Lærebrev betalt med 10 Rd. Det fik kun Lov til at tage 5 Rd. 5 Mk.

Tilladelse, skjønt Lavets Velfærd kan bero paa et hurtigt Møde, „naar Skibe med Jern og Stenkul her ankomme . . . at sex, otte eller flere af de bedste formuende Mestere træde tilsammen og slutte Kjøb om den hele Ladning og staa for Summen og siden uddele samme Jern og Stenkul efter advenant¹⁾ og efter Enhvers Vilkaar og Evne“.

Nye Artikler fik Lavet ikke før under 11. August 1752, men man vidste dog paa forskjellig Maade at hjælpe sig. Den 4. Januar 1735 blev der saaledes sluttet en Kontrakt mellem Lavets Oldermænd Jakob Ramløse og 69 Mestre, om at han skal kjøbe Stenkul i Ladninger, og at de skulle kjøbe hos ham. Prisen sattes til, hvad han havde betalt med Tillæg af Rente og Pladsleie, og saa skulde Enhver, der hentede Seddel hos ham paa Kul, endvidere erlægge 4 Sk. til ham og 1 Sk. til Lavsbuddet for Seddelen.

Hvad dernæst Lavets Optræden udadtil angaar, da er det 1602 ivrigt efter en Mand Isak Giøfitz, der driver Smedehaandværk uden at være i Lavet, men med ham kommer det ingen Vegne, thi han faar Brev af Christian IV paa trods Lavet at maatte vedblive med sit Haandværk²⁾. 1680 tager det af samme Grund Værktøiet fra Smeden Johan Geertz von Pretz, men ogsaa han tages i kongelig Beskyttelse, idet det befales, at han „umolesteret“ i Smedelavet skal indkomme. Slige Tilfælde forknnyttede det dog ikke, og 1689 høre vi, at Lavet med Politiet ivrigt jager efter Bønhaser.

Det var imidlertid ikke alene paa denne Maade, at Lavet optraadte udadtil. 1718 sluttede dets Mestere Overenskomst om, at ingen af dem vilde arbeide for en ny Kunde, hvis han ikke havde betalt den Mester, der tidligere havde arbeidet for ham, „undtagen en Laas at opdirke eller en Nøgle at gjøre eller et Ligbeslag eller hvad andet Smaat kan være,

¹⁾ à l'avenant, forholdsvis.

²⁾ De Smede, der arbeidede for Kongen, synes ofte at være blevne fritagne for at indgaa i Lavet, saaledes Grovsmed Blasius 1604, Hans Jensen Seiermager 1653, Kleinsmed Georg Wincheler 1656 o. s. v., og samtidigt paalægges det vedkommende Lavsvænde, der komme til Byen, først at melde sig til Arbeide hos vedkommende Hof-Haandværker.

som ikke skal føres til nogen Regning, men skal strax betales“¹⁾. Og i 1732 forpligtede Mestrene af Nagelsmed- og Grovsmedelavet sig gjensidigt til altid at forskaffe de fornødne Søm, der behøvedes i Kjøbenhavn, „naar Hs. kgl. Maiestæt vilde allernaadigst anbefale, at Hs. højgrevelige Excellence Hr. Greve af Laurvigen maa nedlægge og ophøre med de uden eller inden Stadens Porte indrettede Værksteder, hvor han lader forarbeide Spiger og Søm eller andet Smedearbeide“. Det var Grev F. A. Danneskiold-Laurvigen, som Lavet vilde tillivs; i en senere Skrivelse til Kjøbenhavns Magistrat siger Lavet, at Greven sagtens kan være billigere end det, da han har Jernværker i Norge, men desuagtet strider hans Leverancer til Frue Kirke, Holmen o. fl. St. mod et Reskript af 1699.

Det var imidlertid kun overfor den nævnte ydre Fjende, at Grovsmedene og Nagelsmedene stod enige. Som ovenfor nævnt havde de tidligere bekæmpet hinanden, og umiddelbart før Enigheden havde Nagelsmedene anvendt det mod Grev Danneskiold-Laurvigen benyttede Reskript mod Grovsmedene til Støtte for en formentlig Eneret til at gjøre Søm til Skibsarbeide (Rørhager og Skibssøm), men uden Hensyn hertil opnaaede Smedelavet i Januar 1753 Tilladelse til at inkvirere udenfor Portene og paa Frederiksberg hos Fuskere, der uberegtiget førte Søm til Kjøbenhavn. Det var først 1755, at Nagelsmedene bleve et selvstændigt Lav.

Af det saaledes i korte Træk skitserede kjøbenhavnske Smedelav blev Hans Christensen Gamst Medlem vistnok i 1766.

I Landsbyen Gamst, et Par Mil Vest for Kolding, levede i forrige Aarhundredes første Halvdel en Smed ved Navn Christen. I Kirkebogen læses nemlig, at den 4. August 1737 hjemmedøbtes „Christen Smeds Søn af Gamst Hans“, og det tør med Sikkerhed formodes, at vi her staa ved den

¹⁾ En lignende Regel fandtes forøvrigt allerede i Roskilde Smedelavs Skraa af 1491.

ovenfor nævnte Hans Christensen Gamst. Hans Fader var altsaa Smed. Men forøvrigt kjendes saa godt som Intet til Forholdene i hans Hjem. Det vides kun, saaledes som det synes at fremgaa af Kirkebogen, at Christen Smed har havt flere Børn, nemlig Niels (f. 1741), Mette (f. 1743), Bodil Cathrine (f. 1746) og Johannes (f. 1751). Hermed er imidlertid vor Viden om Gamst's Barndomshjem og Ungdom udtømt. Men som sikkert tør det vel nok antages, at han er bleven oplært i Smedehaandværket af sin Fader, og at han derpaa, maaske efter at have vandret i Ulandet, er kommen til Kjøbenhavn. Efter en i det Gamstske Etablissement ned-arvet Tradition har dets Stifter begyndt at arbejde i Kjøbenhavn som sin egen i Aaret 1766, altsaa i en Alder af 29 Aar.

Gamst er udgaaet fra en Landsbysmedie, men derfor behøver han ikke paa nogen Maade at være kun mindre godt oplært. Landsbysmedene, der navnlig den Gang indtog en stærkt privilegeret Stilling, vare ansete Folk i deres Kreds, og vi høre ofte om dygtige Folk imellem dem. 1780 vilde man paa Gisselfeld Klosters Gods ikke af med en Smed, da han godt forstod „ikke alene sit Haandværk, men endog en Del af Hestekuren“, og Smeden Jens Christensen i Lodskovad (Raabjerg Sogn ved Skagen), der var født 1764 og endnu mindes i sin Hjemstavn, kunde bygge baade Savmøller og Melmøller ikke at tale om, at han forfærdigede Uhre, støbte Messingtøi og lavede Sølv-Knæspænder og Knapper. Mærkes kan det jo ogsaa, at Ordsprogene, der sikkert staa langt mere i Forbindelse med Landsbysmedene end med Kjøbstadsmedene, kun have Godt at fortælle om Smedehaandværkets Udøvere. Der kan være lagt en endog god Grund for Gamsts Oplærelse i Faderens Landsbysmedie, men hvorledes den end har været, er det givet, at han strax som Selvstændig i Kjøbenhavn var i Besiddelse af en saa stor Dygtighed, at han ikke veg tilbage for vanskelige Opgaver. Paa Kjøbenhavns Tøihus findes en Bagladekanon med Aarstallet 1769 og følgende Indskrift: Heinrich Schultz inventit ed fetit (!). Hans Christensen Gamst der Schmidt, og Kanonen er altsaa smeddet af ham¹⁾.

¹⁾ I Tøihusets Inventarium over „Artillerie, Ammunitions og Materiel Beholdning til nye Aar 1801“ S. 8 beskrives Kanonen

Men herud over vide vi Intet om hans første Kjøbenhavneraar. Spørge vi os for i Kjøbenhavns Veiviser, giver denne først direkte Oplysning om ham 1780. Efter Veiviseren for dette Aar bor Grovsmed Gamst Vandkunsten Nr. 256 (nu Nr. 5). Andensteds i samme Aargang læses imidlertid Følgende: „Jernskruer forfærdiges hos Smeden paa Vandkunsten og paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Strandstræde“. Turde man nu ved „Smeden paa Vandkunsten“ forstaa Gamst, havde man Oplysning om ham allerede fra 1775, thi i Veiviseren for dette Aar læses den samme Bemærkning, men med Sikkerhed tør man ikke bygge herpaa, thi Veiviseren for 1774 har følgende forandrede Redaktion: „Jernskruer forfærdiges i Smedeherberget paa Vandkunsten o. s. v.“, og vi tør ikke uden videre rime Gamst og Smedeherberget sammen.

Hidtil have vi, i alt Fald delvis, bevæget os paa Gisningernes Omraade, men nu nærme vi os de positive Oplysningers Tid, og som et af de første den Gamstske Virksomhed vedrørende Aktstykker skal her hidsættes følgende fra ham fremkomne karakteristiske Ansøgning af 10. Februar 1782:

Til Kongen!

Da det har bestandig været en Mangel ved de Danske Fabricquer, at man ey her i Landet har nogen Tiid kunnede faaed forfærdiget saa paalidelig Maschin Arbyde, nemlig bestaaende af Staal, Smedet og Støbt Jærn og Metall Sorter til Præsse og Valse Maschiner med flere betydelige Maschiner til Fabricq Arbyde. For at afhielppe denne Mangel samt at forekomme, at saadant Arbyde ey skal behøves fra Fremmede Stæder at Forskrives og Pengene derved gaae ud af Landet, hvortil kommer, at Eyerne som oftest har maattet beklage, at naar De har faaed en og anden Slags Maschine fra Fremmede Stæder, saa har samme i hensigt til den brug, hvortil den har været bestilt og bestemt, med Harme blevet

saaledes: „17 $\frac{1}{2}$ Lods nye Vægt, Fuldgods 36 Caliber lang smedet Jern Canon, skyder en 27 $\frac{3}{4}$ Lods Blykugle og kan lades bagfra; af Mekanikus Schultze“. Den opføres som et „Inventions-Stykke“, se nu O. Blom: Ældre danske Metal- og Jernstykker, S. 186. Jfr. Katalog over den hist. Vaabensaml. p. Kbhvns Tøihus, 1877, S. 27. Den var udstillet fra Danmark paa Verdensudstillingen i Paris 1867; s. Charles de Linas: L'histoire du travail à l'exposition universelle de 1867, S. 150.

befunden at være i Et og alt Ubequem og Uduelig og Pengene derfor aldeles spildt, og skal Man forskrive Arbøye fra fremmede Nationer for at istandsætte og Reparere slige Ubrugbare og mangelhaftige Maschiners Arbøye fra fremmede Stæder, saa er samme forbunden med saa mange Vanskeligheder, at de næsten ere Uovervindelige, da der oftest loves meer, end Vedkommende er istand til at opfylde.

Som en Dansk indføed Undersaat har ieg derfor af medgiven Patriotisk Iver ingen Fliid, Umage og Bekostning sparet for at bringe min Kunst til den Fuldkommenhed, at ieg kunde viise mig istand til at forfærdige ovenbemeldte til Maschiner behøvende Støbt og Smedet Jærn, Staal og Metall Arbøye, som i Accurateesse og Bonite alletider skal kunde finde Eenhver skionsom og Indsigtsfuld Kienders Biefald, hvorom ieg ikke alleene kan producere attester fra forskiellige Slags Fabricantere, men og fra den Kongelige Myndt og Bancqve, der tydelig kan bevidne, at mit Arbøye har alletider Svaret til den Nytte og Brug, hvortil det har været bestilt og bestemt. Foruden Indbemelt Maschin arbøye forfærdiger ieg alt det Smeede Arbøye, som til Vogne behøves, saavel Engelsk med Fiæder som Fransk med hvad Mere, som maatte forlanges, og siden ieg i nogle Aar har forfærdiget Arbøye til de høykongelige Herskabers Vogne, saa troer ieg, at de høye Foresatte for de Kongelige Stalde kan attestere, at saadant mit anbefalede Arbøye alletider har været Præsteret Upaaklageligt og til Fornøyelse.

Saadanne mine utrættelige Bestræbelser har foraarsaget mig (i Hensigt til min Ringe Forfatning) ret betydelige Omkostninger for at tilvæyebringe de til samme henhørende og udfordrende Indrettninger, Thi beder ieg allerunderdanigst, at Deres Kongelige Maiestæt allernaadigst vil forunde mig Frihed til, at ieg Ubehindret af Giørtler Lauget maae vedblive til Landets og Fabriquernes Nytte [at] forfærdige Indbemældte Arbøye af Staal, Smeedet Jærn og Metall til alle Slags Maschiner og Vogne Samt at Iværkstille de dertil udfordrende Metaller og Compositioner.

Ieg indsvæber min allerunderdanigste Suppliqve i Indføds Rettens Lov og Uforglemmelige Kongelige Velgierning, og paa Grund af samme vil allerunderdanigst forvente Deres Kongelige Maiestæts allernaadigste Bønherøelse.

Allerunderdanigst

Hans Christensen Gamst.

Denne Ansøgning viser os Gamst som en Mand i betydelig Virksomhed og som en Mand, der kjender og tror paa sin egen Dygtighed, hvad han neppe har Uret i. Kjøben-

havns Magistrat, der høres over Ansøgningen, kan kun anbefale den, „da bemeldte Smede Mester allerede som bekiendt har aflagt tilstrækkelige Prøver paa sin udmærkede Kyndighed i at forfærdige alle Slags Machine- og Vogn-Arbeyde og dagligen bestræber sig paa at udviide disse sine Kundskaber.“ Under 24de Mai 1782 faar han da ogsaa det søgte Privilegium, hvorefter han i Kjøbenhavn „ubehindred“ maa forfærdige „Arbeyde af Metal, Staal samt støbt og smedet Jern til alle Slags Machiner og Vogne saa vel som de der-til udfordrende og behøvende Metaller og Compositioner.“

Som vi saa, anbefalede Kjøbenhavns Magistrat ved denne Leilighed Gamst, og det samme gjorde Kommercekollegiet. Privilegiet er nemlig ikke, som man kunde antage, udfærdiget gennem denne Regjeringsafdeling, men gennem Kancelliet, idet Sagen formentlig er bleven betragtet som en Lavssag, — idet den jo berører Gørtlerlavet — og ikke som en Sag, der blot angik den enkelte Industridrivende, Gamst. Under 7de Mai 1782 henstillede Kommercekollegiet til Kancelliet, hvorvidt det vilde nedlægge Forestilling i Sagen for Kongen eller vilde overlade det til Kollegiet, „hvorom man tjenstlig udbeder sig jo før jo hellere behageligen underrettet, siden her er Mangel paa duelige Arbejdere i dette Fag, og man til Fabrikernes Bedste ønsker at se Suplikanten saa snart som muligt sat i Virksomhed.“

Det var Gamsts udviste Dygtighed, der talte for ham, men et væsentligt Moment har det maaske ogsaa været, at han var en indfødt dansk Mand. Det var Tidens Maxime at ville „bevare Pengene i Landet“, og dette var for Industriens Vedkommende tidligere sket navnlig derved, at man søgte at drage fremmede Industridrivende hertil, men nu ønskede man at begunstige „Landets egne Børn“. De skulle, hedder det i Indledningen til Indfødsretsloven af 15de Januar 1776, „nyde Landets Brød“; „Fordelene i Staten (skulle) falde i dens Borgeres Lod“. Man kunde endnu ikke undvære de Fremmede, saaledes som det ses af den nævnte Lovs § 5 („Lige med Indfødte skal agtes de fremmede Fabrikører, Kunstnere og Mestere, som til et og andet Anlæg eller Indretning kunde i vore Stater behøves“), men lige siden det Guldbergske Regimente i 1772 afløste det Struenseeske, ønskede man bestemt

at komme de Indfødte imøde, saaledes som det bl. A. kan ses af en Sag vedrørende Nagelsmedenes Ret til at forfærdige Søm.

Under 3die December 1772 havde Nagelsmedemester Johan Christian Jaulke, boende i Rosenborggade Nr. 232, indgivet en ynkelig Ansøgning til Kongen, hvori han næst at udtale, at „Byens Arbeide Aar efter Aar formindskes og tillige forringes for os Nagelsmede, dels ved Raavads Fabrik og dels ved de mange fremmede Søm, som i allerstørste Overflødighed her blive indbragte og solgte“, beklagede sig over, at en Isenkræmmer Jørgen Seerup havde faaet en Leverance Søm til Admiralitetet, hvad der maatte betragtes som meget misligt, „da alle de fra ham leverede Døkker ere fra Holland forskrevne.“ I den Anledning udgik under 7de December s. A. følgende med Guldbergs Haand skrevne Billet fra Arveprins Frederik til Admiralitets Kollegiet:

Indlagde Memorial anseer jeg af Vigtighed ikke saa meget for Mandens Skyld, skjønt hver Borgers Sag bør røre mig, som for Tingens egen Natur; thi naar vore egne kan levere Arbeidet lettere, end hvad Fremmedt er, bør de unægtelig have Fortrinet. Licitationen kan vel nu ikke omstødes, men for en anden Gang maa det huskes. Dog maaskee Seerup burde forbindes til at levere indenlandsk Arbeide. Friderich.

Som Følge heraf tog Kollegiet Sagen op, men den endte ikke som Jaulke havde ønsket. Det oplystes, at han ved tidligere Leiligheder havde været en meget uheldig Leverandør, og om Hovedsagen fortsætter Kollegiet saaledes: „Vi have ikke tvivlet paa, at de Spiger og Søm, som Isenkræmmerne saavel i Aar som forrige Aaringer har paataget sig at levere, forarbeides paa deres store Fabrik i Dyrehaven. Men til desto større Vished have vi ladet Isenkræmmer Seerup opkalde, som forsikrer, at han og de andre ikke alene hidindtil men endog fremdeles lader de leverede Søm gjøre paa deres Fabrik, hvor de saavel af Søm som andre Varer har et betydeligt Oplag.“ Jaulke faldt, men Principet, at „vore egne“ skulde gaa forud for Fremmede, blev hævdet.

Vende vi nu tilbage til Gamst, da arbejdede han, efter at have faaet det ovennævnte Privilegium, trøstigt videre i sine Værksteder paa Vandkunsten, hvor Pladsen dog maa være bleven ham for lille, thi da Hof-Klokkestøber Michael Carl Troschell døde i April 1783, købte han for 8000 Rd. hans betydelige Eiendom Vestervold Nr. 217 (nu Nr. 7), og indrettede her baade Smederier og Støberier. Men denne udvidede Virksomhed var mere, end Gørtlerlavet kunde bære. Den 18. August begav Lavets Oldermænd Stentzel Dahlberg sig i Forening med Lavsskriveren til Politikammeret og erholdt her efter skriftlig Begjæring Assistance til at eftersøge „Fuskere og uberettigede Personer, som fornærmede Lavet“. Toget, der foruden de nævnte talte 3 Klokkestøbere og 3 Gørtlere samt 2 Betjente, gik til Gamsts nye Eiendom, hvor man fandt 7 Arbeidere, en Dreng og en Forbundter i Færd med at bore og støbe saadanne Ting, som det formentlig alene tilkom Gørtlerlavet at forfærdige. Sagen kom for Politiet men ogsaa for — Kommercekollegiet og Kongen. Under 12. September klagede Gamst nemlig til Kollegiet over Lavets voldsomme Inkquisition og udbad sig en saadan Fortolkning af det ham under 24. Mai 1782 givne Privilegium, at han for Fremtiden kunde være fri for „disse Forstyrreere, da jeg ellers ikke ser mig i Stand til i Rolighed at kunne forfærdige de til Fabrikerne behøvende Maskiner og andet Arbeide“.

Gørtlerlavet var imidlertid heller ikke ledigt. Under 23. September indgav det en Bønsskrivelse til Kongen. „I Støvet for Naade-Thronen“ aflagde det allerunderdanigst Taksigelse for dets Lavsartikler af 3. November 1741, som allernaadigst tillagde det Eneret til visse Arbeider, og førte Klage over Gamst. „Gud véd,“ hedder det, „hvad der kan bevæge denne Gamst til at søge at svække os, [han], der som Grovsmed sidder i en meget beholden Stilling og i stor Drift og Fortjeneste, saa at han alene derved fortjener mere ved sine holdende Folk end vi alle Gørtlere og saaledes fremfor os er mere timelig lykkelig, at han ikke havde Behov at gribe saa vidtløftigen om sig, saa vi, som ere hans Medborgere, med vore Familier af saadanne Aarsager aldeles skal gaa til Grunde og saaledes ødelægge et helt Lav, hvilket, naar han vilde

tænke efter, og aldeles strider imod hans Borgered“. Hvad der særlig havde opskræmmet Lavet var, at Gamst havde „tilkjøbt sig afgangne Hof-Klokkestøber Troschells vidtløftige Gaard og de dertil indrettede Smelteovne og Støberier med videre Behørigheder, som og at vi maatte erfare, at han, Gamst, havde været paa de Asiatiske, Østersøiske og Guineiske Kompagnier eller Handeler og borttaget alt det Metalarbeide fra os, som vi forhen havde leveret til de Steder“.

Som Modtræk herimod indgav Gamst en ny underdanigst Promemoria af 13. Oktober 1783, hvormed han fremsendte 10 Attester for af ham leveret Arbeide. Han mener, at han „ei med bundne Hænder bør at staa stille og se med Græmmelse, at hans Møie er forgjæves“, og bønfaller om Beskyttelse, „saa som jeg for nærværende Tid har under Hænder en Del Metalarbeide til et betydeligt Anlæg af en ny indrettet Maskine til Dokkens Udpumpning, og som uomgængelig skal være færdig til en vis Tid“.

Det her omhandlede Pumpeværk er det af Holmens Fabrikmester Henrik Gerner konstruerede berømte Værk til Udpumpning af Dokken paa Christianshavn, som opsattes i Juli 1784, og blandt de af Gamst fremsendte Attester er der da ogsaa en fra Gerner, der berømmer hans Arbeide som „godt gjort, nøiagtigt i Gang og Sammenføjning“ og udtaler, at Gamst „med megen Møie og Omkostning har til Maskin-Værkers Forfærdigelse dels selv udtænkt, dels efter Anvisning gjort sig Arbeidsmaskiner, hvori han kan dreie, bore, slibe og smergle baade Jern, Staal og Metal, indele og skære store Jernhjul og Drev, saa at hver Del faar med Et sin bestemte Form og Størrelse“. Det er et udmærket Vidnesbyrd, som Gamst her faar, og at Gerner har staaet paa hans Side overfor Gørtlerne, ser man, naar han slutter sin Udtalelse, der er dateret den 2. Oktober 1783, saaledes: „I Henseende til Metal-Støbning besidder han den Kunst fremfor Gørtlerne i Almindelighed, at Metallen falder skarp i Formen og er tæt, hvorpaa jeg haver mangfoldige Beviser. Thi tager jeg mig den underdanige Frihed at rekommandere ham det kongelige General-Land-Økonomi- og Kommercekollegii Beskyttelse imod Gørtler Lavets Efterfølgelse og naadigst at forhjælpe

ham til at udøve sit Privilegium med Metal-Arbeide uindskrænket¹⁾).

Det var, som det ses, et fortrinligt Indlæg, men afgjørende blev det ikke. Gamst havde strakt sig for vidt. Han havde, uforsigtigt nok, forfærdiget ganske almindeligt Gørtlarbeide, og under 27. December 1783 udgik der en kongelig Skrivelse til Kjøbenhavns Magistrat, der udtalte, at den Gamst „ved Bevillingen af 24. Mai 1782 forundte Frihed at forfærdige Arbeide af Metal skal alene strække sig til saadanne enkelte Stykker, som han til Brug udi det af ham selv forfærdigede Maskine- og Vogn-Arbeide kunde være behøvende, hvorimod Gørtler-Lavet heller ikke maa forurolige ham med Hus-Inkvisitioner, hvorover bemeldte Gamst har klaget, medmindre samme i Forveien haver lovlig Bevis paa, at han haver overtraadt sit Privilegium ved at forfærdige andet Arbeide, end han er berettiget til, da Lavet ellers i Mangel deraf skal være pligtigt til at erstatte ham al den Skade, Ophold og Tab, som det ved Inkvisitionen haver forvoldet ham“.

Gørtlerlavet vandt Slaget, men helt uskadt forlod det dog ikke Valpladsen. Efter dets Lavsartikler (§ 3) kunde det uden videre ved Politiets Hjælp lade inkvirere hos Alle, „som dennem kunde Indpas gjøre . . . det være sig Fuskere, Bønhaser eller Andre“, men nu var der i saa Henseende gjort en Undtagelse med — en Grovsmed. Det har selvfølgelig været Lavet ubehageligt, og der kom andre Ubehageligheder til, thi Kontroversen med Gamst var endnu ikke til Ende. Men forinden vi gaa til en Fremstilling af disse Forholds videre Udvikling, skulle vi i al Korthed give nogle Oplysninger om Gørtlerlavet, der, som det ses, spiller en Rolle i Gamsts Liv.

Den 4. November 1718 blev der i Politi- og Kommerce-

¹⁾ De øvrige Attester vare fra Farver Hans Vilh. Eller, Hof-Bogtrykker Nicolaus Møller, Tobaksfabrikant C. Borre, Spillekortsfabrikant I. V. Dresler, Bogtrykker Hans Qvist, Klædefabrikant I. P. Kalckbrenner (hvis Attest er dateret „die kgl. Tuch-Manufactur auf dem Blauenhof“, d. e. Blaagaard), Tobaksfabrikant Jacob Italiaender, Klædefabrikant I. C. Scheidtmann og Kattunfabrikanterne Iselin, Tutein & Kp. — Attesterne fra Bogtrykkerne Møller og Qvist ere trykte i Skand. Bogtr.-Tid. 1874, S. 76—77.

kollegiet afsagt en Dom, der i høi Grad afficerede Kjøbenhavns Gørtlere. Forordningen af 7. November 1682 havde forbudt at anvende forgyldte, forsøvede eller fortinnede Beslag paa Ligkister, men desuagtet vare saadanne almindelige, ja saa almindelige, at de vare „en af de fornemste Poster i Gørtlernes Haandværk til at ernære dennem samt Hustruer og Børn af“, og nu indskærpede den afsagte Dom Forordningens Bud. Gørtlere saa en hel Gren af deres Virksomhed truet, og ved to af deres Midte (Zacharias Sneide og Frederik Holm) indgave de et allerunderdanigst Andragende til Kongen om at maatte gjøre malede Blybeslag, hvilket ogsaa under 17. Februar 1719 tilstodes dem, dog med den Begrænsning, at Beslagene kun maatte gjøres „for dem i Rangen samt Stadens 32 Mænd og andre vederhæftige Handelsmænd“.

Gørtlernes frie Sammenslutning havde her virket heldigt, de knyttedes jo ikke sammen i noget eget Lav, men paa at opnaa et saadant gik nu deres Bestræbelser ud, og den 30. November 1736 indgik de en foreløbig privat Forening, som Aaret efter konfirmeredes af Kjøbenhavns Magistrat. De klagede dog stadigt over, at de udi deres „Næring og Brug særdeles fremfor alle øvrige Professioner vorder fornærmet og fast aldeles undertrykt, hvortil da vel Hovedaarsagen er, at vi ei haver nogen Lavsrettighed“, men de trøstede sig foreløbigt med, „at jo andre Professioner, saa som Kobbersmede, Blytækkere, Sandagere etc., der ikke heller haver noget Lav, dog formedelst en og anden imellem dem selv indrettet og af Øvrigheden approberet Skik findes i det mindste temmelig distingueret fra Fuskere og Bønhaser, som aldrig har lært noget retskaffent, mindre derpaa taget Borgerskab“. Maalet var og blev imidlertid et virkeligt Lav, og under 3. November 1741 forundtes dem da ogsaa virkelige, af Kongen underskrevne Lavsartikler.

Nu var Alt godt, nu var Maalet naaet. Nu kunde Ingen befatte sig med Gørtlerprofessionen uden at være Mester i Lavet. Dettes Medlemmer havde Eneret til Professionen, og Enhver, der krænkede denne Ret, kunde forfølges og straffes. Vi have ovenfor set, hvorledes det i saa Henseende gik Grovsmed Gamst. Men det maa ikke overses, at der i Gørtlernes Ønske om at faa et eget Lav skjuler sig noget Andet end

blot Lyst til at forfølge Andre, der gjøre Indgreb i deres Profession.

De vilde have Lod og Del i den Zünftighed, der bandt Gørtlerne sammen, saa langt Lavsbegrebet strakte sig over de europæiske Lande, have Lod og Del i den Dygtighed, der voxede op i det saaledes sammenknyttede Gørtlersamfund, og som kun naaedes ved helt at kunne opfylde, hvad dette Samfund fordrede i Retning af zünftige Former. Det kommer frem i selve de nyerhvervede, officielle Lavsartikler, i hvis § 16 det hedder: „Og som Mestrene i Lavet give tilkjende, at de ganske faa og snart ingen Svende fra fremmede Steder skulle kunne bekomme af Aarsag, at de ei her udi Landene skulle kunne paa Gørtlerprofessionen reise, fordi at de Mestere, som bo udi nogen Kjøbstad i Danmark og Norge ere saa faa, at de ikke imellem sig noget Lav kunne oprette, hvorover deres Svende og Dreng, som hos dem lært haver, ikke paa andre Steder for dygtige antagne vorder, og fremmede Svende derfor heller ikke hos dem ville søge Arbeide, hvoraf forsaarsages, at fast ingen fremmede Svende her til Landet komme, hvorover Mestrene her i Staden formedelst Mangel af Svende ofte i deres Haandværks Fortsættelse stor Forhindring lide, da for Sligt at forekomme . . . maa alle de Mestere, der ernære sig af Gørtlerprofessionen i Danmark og Norge, og deres Profession tilbørligen lært have, her udi Gørtlerlavet indtages, naar de hos Magistraten og Lavet her i Staden derom gjøre Ansøgning“.

Den zünftige Lavsromantik, der allerede i og for sig har havt sin store Tillokkelse, var, som det heraf ses, ikke noget tomt Fantom; den bar virkelige Forhold i sit Skjød, og derfor erhvervedes den da heller ikke for Intet. Gørtlerlavet meddeler den 23. September 1783 i sit Bønskrift til Kongen om dets Forhold til Gamst, „at det har kostet Lavet 600de Rd., førend vi med allernaadigst Tilladelse kunde blive indtagne i de udenrigs Zümpter og Lav“. Allerede 10 Aar før foreligger der imidlertid udførligere Udtalelser herom, men inden vi gaa over til dem, skulle vi kort se, at de kjøbenhavnske Gørtlere ikke opnaaede nogen paradisisk Tilstand ved de af dem saa stærkt eftertragtede Lavsartikler. Vi skulle se, hvorledes de ofte forgjæves søgte at værne om deres formentlig udelukkende

Næringsret ved paa den ene Side at føre Klage over Enhver, der efter deres Skjøn traadte dem for nær, og ved paa den anden Side at søge forskjellige beslægtede Næringsdrivende optagne i deres Lav.

I Henhold til sine Lavsartikler foretog Kjøbenhavns Gørtlerlav 1748 en Inkquisition hos Hof-Kobbersmed Christian Skielderup, der havde gjort Messingbeslag til sine Kobber-Themaskiner. Sagen synes imidlertid ikke at have havt den rette Klarhed. Skielderup blev frifunden ved en Politiretsdom af 29. Marts s. A. Men derfor gav Lavet ikke tabt, og Sagen voxede nu til en Høiesteretssag mod hele Lygtemagerlavet. Det nyskabte Gørtlerlav tørnede altsaa hurtigt sammen med andre Lav, men ikke nok hermed, det tørnede ogsaa sammen med den i 1759 oprettede Metalvarefabrik paa Raavad, som i 1767 var gaaet over til kjøbenhavnske Isenkræmmere og først nu synes at være bleven Gørtlerne ubehagelig. 1768 indgav de en ynkelig Klage til Kommercekollegiet over Fabrikens Privilegier. De vilde ved dem, skrev de, blive bragte til Bettelstaven, og det Samme gjentog de i 1774, da de paany klagede, og denne Gang ikke alene over Isenkræmmerne, men ogsaa over Guldsmedene, Sværdfejerne og Kleinsmedene. Lavets Medlemmer ere, hedder det, „høistnødsaget at klage og raabe om Hjælp og Redning, forinden de aldeles, som endnu ligge paa Knæer, gaa tilgrunde; Gørtlerlavet har forhen kunnet holde 27 Svende og 18 Dreng, og nu befindes alene 5 Svende og 3 Dreng“. Det var en ikke ringe Tilbagegang, men det ses ikke at denne Klage, saa lidt som den foregaaende, bragte noget Resultat.

Under saadanne Forhold er det naturligt, at Lavet gjerne vilde være saa mandstærkt som muligt, og foruden paa de egentlige Gørtlere havde det da sin Opmærksomhed henvendt paa de enkeltvis forekommende Messing-Bækkenslagere, Gelbgiesere, Rothgieterere og Klokkestøbere. De skulde helst alle være Medlemmer af Lavet, og nogle bleve det godvilligt, andre maatte tvinges. Allerede den 26. Marts 1737 blev Messing-Bækkenslager Peter Klomp optagen. Han vilde købe, hvad han solgte af Gørtlerarbeide, hos Lavets Medlemmer, vilde lade sine Dreng ind- og udskrive i Lavet,

„men Gørtlersvendes Omvartning eller Omskuning¹⁾ forlanger han ikke at skal ske til ham“; sluttelig tilbød han at betale 2 Specie-Dukater til Lavets Kasse. Anderledes gik det derimod med Gelbgieser Poul Henrich Rösckke. I Begyndelsen af 1742 opfordrede Lavet ham til at indtræde, men han vægrede sig. Han var zünftig i udenlandske Gelbgieserlav, saa han vilde og kunde ikke indtræde i Gørtlerlavet. Sagen gik til Magistraten, og Magistraten holdt med Lavet, men derfor bøiede Rösckke sig ikke. Der maatte en Høiesteretsdom og en kongelig Befaling til; først den 21. April 1744 blev han indskreven i Gørtlerlavet. Den Forening, der i 1736 dannede Grundlaget for det senere Lav, talte 36 Gørtlere og 1 Messingarbejder; i 1750 talte Lavet 14 Gørtlere, 2 Klokkestøbere (Henrich Tessin og Johan Martin Reiffenstein), 2 Bækkenslagere (Andreas og Nikolai Klemp), 1 Gelbgieser (ovennævnte Rösckke) og 1 Gørtler i Faaborg.

Som det ses, samlede Lavet efterhaanden forskjellige nærstaaende Haandværk under sig, men den Tid kom, da Lavet fortrød det. Gjengjældelsen kom over det.

Den 17. August 1773 skulde der i Lavet udses en ny Oldemand, og mellem de tre, Lavet indstillede til Magistraten, var den Sidste, som kun havde én Stemme, Klokkestøber Troschell. De to Andre vare Gørtlere, Lorentz Gige med 8 Stemmer og Casper Noach med 4 Stemmer. Hvilken Bestyrtelse vakte det derfor ikke, da Magistratens Valg faldt ikke paa en af Gørtlerne, men paa Klokkestøberen. Lavet var oprørt, og det saa meget mere, som den ene Stemme, der var falden paa Troschell, var en Gelbgieser-Frimesters! „Der er i Murlavet,“ skrev Gørtlerne til Magistraten, „incorporeret Stenhuggere og Stoctur [Stukkatorer] eller Gibsere, hvilke 2de sidste aldrig er hørt at nogensinde være Oldermænd, da de dog lade deres Drengene her ind- og udskrive, men naar Stenhuggerne ere af deres Lære løsgiven, ere de og udenfor Svenne Lauget, ligeledes er det med Klokkestøbere og Gelbgiesere, de omgaas aldrig med Giørdtler Svendene,

¹⁾ Ved Omskuning, Omvartning eller Omskikning forstås Tvangen for ledige Svende til at søge Arbejde hos Mestrene efter en bestemt Rækkefølge.

saa som de ere 3de Lauge overalt i heele Europa, og hver søger sit. Heraf vil da flyde: At først vil ingen Gjørdtler Svend arbeide i saadant Laug, hvor en Klockestøber er Oldermænd, da hverken et saadant Lærebrev, Beviis eller Kundschaft, som af ham udstedes, kand eller bliver nogen-sinde videre antagen end alleene her, hvor de vel med Magt kan blive tvungne, og maa en saadan Svend dertil give Straf, naar han kommer til andre Lav, for det at han har arbeidet ved saadant Lav, ja er det en af vore Udlærte, maa de staa i Forbundt og lade dem løsgive af en Gørtler-Oldermænd. Skulde nu Gørtlernes Lade og Lavsrettighed blive en eneste Klockestøbermester overladt, og saa mange Gørtlermesteres Lavsrettigheder og Zünfft med udenrigs Lav derved forspildes, der har kostet os 100 Specie-Dukater alene til Stokholms Amt uden andre Stæder, der i Alt beløber sig over 500 Rd.¹⁾, forinden vi maatte faa den Gruss og Rettighed, de haver andre Steder, hvilken Gruss Klockestøber Troschell hverken kan imodtage eller give en fremmed Svend, som ankommer, som egentlig er en Oldermænds Pligt, saa vil ei nogen fremmed Svend mere hidkomme, og vi derved kan faa give store Omkostninger paany, forinden vi igjen faar forligt os med de andre Lav, ja vi tør ikke en Gang lade vore Dreng ind- eller udskrive hos ham“. Klockestøber Troschell og Gelbgieser Petersen — den Gelbgieser, der stemte paa ham — hedder det videre, „har ladet sig den Første i Nürnberg og den Senere i Lübeck som Mestere, den Ene i Klockestøber- og den Anden i Gelbgieser-Lavet indkjøbe, hvor de endog lader deres Udlærte ind- og udskrive og a parte svarer deres egen Kontingent“.

Det var en indtrængende Skrivelse, men Magistraten lod sig ikke røre. Den havde efter Gørtlernes Lavsartikler fuld-

¹⁾ Efter Lavets Protokol meddeltes det i et Møde den 8. Februar 1746, at Gørtleramtets Mestre i Stokholm vilde betragte det kjøbenhavnske Lav som zünfftigt, naar det indsendte samtlige Mesteres ærlige Geburtsattester og betalte 100 Dukater. Man besluttede at skaffe Attesterne og laane Pengene, af hvilke forøvrigt Lavets Svende vilde overtage 100 Rd. kurant. Om nogen Betaling til andre udenlandske Lav findes ingen Oplysning.

kommen Ret til at gjøre, hvad den havde gjort, og „istedenfor at nyde naadigst Bønhoørelse, blev Lavet befalet at samle sig hos forrige Oldermænd, Gørtlermester Rosborg, hvor og mødte en Magistrats-Person, og der af 2de Politiens Betjente imod vores Villie tog Lavets Lade og øvrige Inventarie med sig og bortførte samme til Klokkestøbermester Troschell“. Hermed var Oldermændsvalget afsluttet, og den stærke Bevægelse mod den nye Oldermænd lagde sig, som det synes, ikke længe efter. Ja, Stemningen slog efterhaanden saaledes om, at Troschell med alle Stemmer vedblev at være Oldermænd til sin Død i 1783.

Klokkestøber- og Rothgietersvenden Michael Carl Troschell fra Nürnberg havde i November 1752 meldt sig for at blive optagen i Lavet. For at blive det, skulde han først udstaa et Mestersvendsaar, men da hverken Klokkestøber Tessins Enke eller Klokkestøber Reiffenstein kunde modtage ham — Ingen af dem havde noget Arbeide — betalte han Lavet 16 Rd. istedenfor at staa Mestersvendsaaaret og fik som Mesterstykke at forfærdige en Klokke paa 2 Lpd. og en Lysekrone. Den 6. Juni 1753 indskreves han som Rothgieter- og Klokkestøbermester i Lavet, og nu begyndte han en anselig Virksomhed. Havde de gamle Klokkestøbere intet Arbeide, kunde han godt skaffe sig det. Foruden til de kjøbenhavnske Kirker, Fruekirke, Nikolaikirke og Frederikskirken (paa Christianshavn), leverede han Kirkeklokker til en Mængde Kirker over hele Danmark og indrette de sig store Støberier i den nuværende Eiendom Nr. 7 ved Vestervoldgade, som han kjøbte i 1762. Han forstod sig imidlertid ogsaa paa Andet end sit Fag, thi 1774 fik han det kongelige Landhusholdningsselskabs store Sølvmedaille for en Efterretning om et Bensyderi. Han døde den 11. April 1783, 66 Aar gammel, som Hof-Klokkestøber¹⁾.

Det var denne driftige Mands Eiendom, som Gamst kjøbte, men Gamst fik mere efter ham end hans Værksteder. Da Troschell var død, gik Holmens saakaldte smaat Metalarbeide, som han havde havt, over til Gørtlermester Lorentz Gige, men han tilfredsstillede ikke. Det gaar ham, skrev Admirali-

¹⁾ Troschells Enke ægtede en Brændevinsbrænder Kaas.

tetskollegiet, „som de øvrige af Lavet, han mangler baade geometrisk Kundskab nok saa vel som de udfordrende Maskiner og Redskaber for at kunne arbejde med Akkuratesse“. Om Alt af Vigtighed henvendte Kollegiet sig til Gamst, og Forholdet blev endelig saaledes, at det under 29. Juli 1784 indgik til Kongen med en Forestilling om at maatte ophæve Kontrakten med Gige og indgaa en ny med Gamst. Han er, hedder det, forsynet med de fornødne Arbeidsmaskiner til at dreie, bore, slibe og smergle baade Jern, Staal og Metal ligesom til at inddele og skjære store Hjul og Drev og besidder desuden den nødvendige Kundskab i sit Fag. I saa Henseende henvises til det Arbeide, han har leveret, til forskjellige nye Muddermaskiner samt til Dokkens Pumpeværk. Ja det betones, at Fabrikmester Gerner har deklareret, „at han anser det aldeles umuligt at frembringe enten gode Muddermaskiner eller Pumpeværker m. m., naar Arbeidet skal gjøres hos nogen Anden, da han er den Eneste her i Byen, der kan forfærdige dette Slags Arbeide med behørig Akkuratesse“. Efter en saa varm Indstilling er det forstaaeligt, at den kongelige Resolution maatte blive indvilligende. Under 30. Juli 1784 resolverede Kongen, at Gamst, endskjønt han ikke er Gørtler eller Klokkestøber i Lavet, maa for Sagens Vigtigheds Skyld for den kongelige Tjeneste blive den, der leverer alt Metalarbeide, som udfordres ved Søetaten. Gørtlerlavet led atter et Nederlag, og som vi nedenfor skulle se, blev det fuldstændig slaat i 1791.

Herefter vil man kunne forstaa, at Arbeidet strømmede ind til Gamst. Allerede ovenfor er der givet en Fortegnelse over en Række Industridrivende, som han havde leveret Maskiner eller Maskindele til, og denne Fortegnelse kan fortsættes.

1781 sender Gamst Kommercekollegiet en Regning paa noget over 230 Rd. for forskjelligt til Esrom Mølle udført Smedearbeide, og 1782 en anden Regning paa ikke mindre end næsten 2123 Rd. for det Jern- og Metalarbeide, han har udført til Klædepressen paa Fabriken Blaagaard. Statsmyndighederne benyttede ham, men derfor fulgte de ham dog ikke blindt. 1786 faar han saaledes Afslag paa en Ansøgning til Kommercekollegiet om at afkjøbe ham en Presseskruer, som

den nylig afdøde Farver Fr. Weile havde bestilt hos ham, og som dennes Enke ikke formaaede at betale. Den var 6 Tommer i Gjennemsnit, $\frac{3}{4}$ Alen lang i Gængerne og kostede 700 Rd. Selvfølgelig medførte hans Forretning til sine Tider saavel Tab som Skuffelser. I det samme Aar (1786) søgte den fra Udlandet hjemkomne Kobbersmedesvend Joh. Fasting om Privilegium til at forfærdige alle Slags blæsende Instrumenter i Forbindelse med en Del andet Arbeide af Kobber og Messing samt om et Forskud paa 2000 Rd., til hvis Forklaring han fremlagde et Overslag paa henved 1350 Rd. fra Gamst paa de Maskiner og det Værktøi, som han nødvendigt behøvede. Kollegiet gav ham Privilegiet, men tilstod ikke Forskudet. Anderledes stillede det sig derimod overfor en Englænder, som vilde grave Kul paa Sjælland og Bornholm og i den Anledning ønskede nogle Boredredskaber gjorde hos Gamst.

Da Englænderen William Moir i 1788 ansøgte om Regjeringens Hjælp til Anlæggelsen af en Farvefabrik, tilstodes der ham et Laan paa 6000 Rd., men — Fabriken kom dog ikke i Stand, og en anden Englænder, James Davenport, der skulde være Mester paa Fabriken, blev kjed af at vente. Han kunde ogsaa gjøre Forslag, og han tilskrev Kommercekollegiet, at han kunde ønske at grave efter Stenkul paa Sjælland og Bornholm. Forsøgene paa at finde Kul navnlig paa Bornholm har sin egen lange, ikke just fornøielige Historie, men desuagtet gik man ind paa Davenports Andragende. Kollegiet tilstod ham i November 1788 en foreløbig Tærepenge paa 150 Rd. for 4 Maaneder og betalte en Regining fra Gamst paa lidt over 500 Rd. Efter at have boret (og fundet Kul) paa Sjælland, reiste han i 1789 til Bornholm og fik her dannet et Aktieselskab, der forøvrigt tog sig meget mere paa end at grave Kul. Det anlagde et Kalk- og Teglbænderi, ja en Fajance- og Tobakspibefabrik for — 1796 at maatte sælge Alt, selvfølgelig med Tab.

Maskinindustriens store Opsving i England havde bragt Englænderne i Mode her i Landet — vi ville nedenfor komme til at se det — ikke altid just til afgjort Held for vor industrielle Udvikling, og for Gamst var i al Fald den Davenportske Episode uden nogensomhelst Betydning. Det kom

ikke til nogen nærmere Forbindelse imellem dem, men en saadan synes at kunne paapeges med en anden industriel Forsøgsmand, Daniel Didrik Dey, der dog formentlig ikke er nogen Englænder¹⁾.

Anbefalet af Grev Schimmelmann opnaaede Dey ved kgl. Resolution af 6. December 1779 1300 Rd. til Udvidelse af sine Værksteder — han forfærdigede Knapper af Staal og Messing samt forskjellige slebne og polerede Sager — og Aaret efter overdroges Esrom Mølle ham. Han skulde her indrette en Valkemølle til Brug for Klædefabriken og oparbejde en Galanterivarefabrik for Gjenstande af Jern og Staal og andre Metaller. Dey viste sig imidlertid som en selvraadig Mand, der kom i Strid med Alverden, og han formaade desuden ikke at føre sine Regnskaber med Orden og Nøiagtighed. Valkeværkets Fuldførelse overdroges Englænderen Moore, men det var meget vanskeligt efter de indgaaede Kontrakter at blive Dey kvit. I Henhold til en kgl. Resolution af 31. Juli 1783 tilbødes der ham 3000 Rd. til en Knapfabrik i Kjøbenhavn, hvis han godvillig vilde forlade Esrom, men han vilde desuden have 300 Rd. aarlig, og det tilstodes ham ved en ny kgl. Resolution af 8. Februar 1784. Nu flyttede han til Kjøbenhavn.

Allerede ved Esrom Møllens Indrettelse havde, som ovenfor antydnet, Gamst arbeidet sammen med Dey, men nu synes der at være kommen en nærmere Forstaaelse imellem dem. I 1786 tilstodes der Dey et Laan paa 4000 Rd. til Udvidelse af hans Værksteder, navnlig til Forfærdigelsen af Hør- og Hampehegler, og han bestilte nu en Del forskjellige Gjenstande hos Gamst. Han tænker imidlertid paa meget mere end at lave Hegler. Under 30. December 1788 udvikler han for Kommercekollegiet, at hans Maal er at „frembringe mange flere kurante Artikler i Staal og Metal, om hvis Forarbeidelse allerede haves Kundskab, men dog ikke hidindtil hos os ere tilveiebragte af Mangel paa fabrikmæssige Indretninger“, og nu fortsætter han: „Til at faa et saadant Anlæg paa en fuld-

¹⁾ Muligvis er han i Slægt med den Guldarbejder Christopher Dey, som den 27. Juni 1756 fik Privilegium til i Kjøbenhavn at oprette en Fabrik for drevne og graverede Galanteriarbejder.

kommen Maade iværksat, har jeg Haab om at komme i Interessentskab med Hr. Gamst, som foruden en bekvem og rummelig Plads har de fortræffeligste Maskinindretninger samt Støberier og Værksteder . . . Efterat vi herom have overlagt alle Ting med hverandre, er han ogsaa dertil villig, naar en tilstrækkelig Kapital blev bevilget, som vi forudse er nødvendig til Anlægget“. Hvad han derpaa anmoder om, er ikke mindre end et Laan paa 30,000 Rd. For denne Sum vil en Cinquaileri-Fabrik (d. e. Isenkramfabrik) kunne anlægges, og naar Beløbet er tilsagt, vil Gamst gaa i Interessentskab med ham og indrette Fabriken i sin Gaard, dog saaledes at den holdes for sig selv uden Forbindelse med hans øvrige Virksomhed.

Det var en anselig Sum, som Dey ansøgte om, og Risikoen ved at tilstaa ham den blev saa meget større, som han erklærede ikke at kunne stille Kaution og heller ikke i de første Aar at kunne betale noget Afdrag. Den blev da heller ikke tilstaaet ham, og nu søger Dey om at faa det sidste Tusinde Rd. udbetalt af det ham i 1786 tilstaaede Laan paa 4000 Rd. De nævnte Tusinde Rd. holdtes tilbage som Betaling for forskellige af Dey bestilte Maskiner, efterhaanden som Regningerne indkom, og Udbetalingen af dem gjordes afhængig af Gamst, der altsaa var Maskinleverandør. Og Dey fik Pengene, da Gamst under 26. Januar 1789 erklærede ikke at have Noget imod „at imodtage Betaling for den til Hr. Daniel Dey hos mig i Arbeide havende Prægepresse i bemeldte Hr. Deys havende [aarlige] Gage, saaledes som samme forfalder til Betaling, indtil min Fordring er betalt“. Det var, som det synes, en Tjeneste, Gamst viste Dey, men hermed slippe vi denne, da der ikke foreligger Noget om Udviklingen af et yderligere Forhold imellem dem.

Som ovenfor nævnt stod Henrik Gerner Gamst nær, og dette bekræftes ved en Ansøgning af 29. April 1789 fra denne til Kommercekollegiet. Hvad Gamst her søger om, er 2000 Rd. til Hjælp ved Bygningen af en „Ild-Maskine“ (d. e. Dampmaskine). Og det er, hvad der i hine Tider maa betragtes som noget Usædvanligt, første Gang, at han henvender sig til Regjeringen om Understøttelse i Penge, men hertil var der ogsaa en ekstraordinær Anledning, væsentlig

fremkaldt ved, at Henrik Gerner var død den 27. December 1787. Han blev kun 45 Aar gammel.

„For tre Aar siden,“ skriver Gamst, „blev jeg enig med afdøde Kommandør Gerner [om] at forfærdige en saadan Maskine for vor egen Regning til en nærmere Undersøgelse og Bedømmelse af disse Maskiners Fortrin i Henseende til Besparelse af Haandarbeide og andre Fordele, som de efter Beskrivelserne medføre. For at iværksætte denne Undersøgelse var det salig Hr. Kommandørens Mening og Hensigt, at en Ild-Maskine, hvis Kraft omtrent kunde svare til, hvad der ellers ved Mølle-Maskiner kan udrettes med 2 Heste, skulde iværksættes hos mig til Brug og Prøve, forinden der blev gjort Forslag til nogen saadan Maskines Konstruktion for kongelig Regning. Jeg gjorde ogsaa strax Begyndelsen paa denne Maskine, men formedelst det derefter paakomne betydelige Arbeide med Dokkens Hovedreparation og den der indrettede Pumpemaskine . . . [er jeg] hidtil bleven hindret i Fuldførelsen af den paabegyndte Ild-Maskine, hvis Indretning for egen Regning ogsaa efter Kommandørens Død har faldet mig noget betænkelig formedelst Bekostningernes Udredelse, hvori han havde tilbudt sig at deltage“. Det paabegyndte Arbeide ønskede Gamst nu at fortsætte. Han havde gennemgaaet, hvad der forelaa trykt om Dampmaskiner af „Marquien af Worcester, Capitain Savery og Mechanicus Watt saavel som i Krafts „Danske Mecanick“, og var overbevist om Maskinernes Nytte. Omkostningerne ved Arbeidet satte han til over 4000 Rd., men fik han et Laan paa 2000 Rd. af Kollegiet, vilde han selv søge at udrede det Øvrige, og af de 2000 Rd. vilde han endda Intet have udbetalt, før Maskinen var færdig og prøvet. Jeg har, siger han, „saa megen Tilbøielighed for nyttige Indretninger og Opfindelser, at jeg gjerne dertil anvendte det Yderste af egen Formue, naar ikke de mig som Mand og Fader paaliggende naturlige Pligter forbød mig at gaa videre med Maskinindretningers Bekostning, hvoraf min Familie efter min Død ingen synderlig Nytte kan have“.

Det er et tiltalende Billede, Gamst her maler af sig selv. Han staar som den dygtige, ivrigt fremadstræbende Mand, som dog i sin Iver bevarer en sund Sindighed, og som mindst af Alt vil leve høit af Statens Midler. Der er en saa himmelvid

Forskjel mellem hans Andragende og f. Ex. Andragenderne fra Daniel Dey, der vedblev at faa Statstilskud paa Statstilskud, eller fra de udenlandske Mekanikere Camille Bonafort og Jean Baptiste le Brun, der 1778 meget umotiveret fik en Pension paa Livstid samt Titel af kgl. danske Maskinister ¹⁾. Men Kollegiet modtog da ogsaa Ansøgningen fra Gamst med den største Velvillie. „At finde deslige Entreprenører i tilforn uforsøgte Opfindelser er et saa sjeldent Tilfælde i alle Lande“, skriver det i sin Forestilling til Kongen, at det „uden flere Grundes Anførelse“ indstiller, at det Ønskede bevilges. Gamst, tilføier det, „er den Eneste her i Staden, hos hvem man med Paalidelighed kan faa forfærdiget alt Slags Maskinarbeide i Jern og Metal“. Ved kgl. Resolution af 26. Juni 1789 tilstodes da ogsaa Gamsts Begjæring; Laanet stilledes ham i Udsigt, ligesom han fik Ret til at bruge og benytte en „Ild-Maskine“, „dog at den ikke benyttes til Ankersmederi“.

Som nævnt var hans Ansøgning af April 1789, og han siger i den, at han tre Aar før var bleven enig med Henrik Gerner om at bygge en Dampmaskine, altsaa i 1786, hvilket kun er 13 Aar efter at James Watt (f. 1736, d. 1819), Dampmaskinens Skaber, var traadt i Forbindelse med Matthew Boulton, Jernvarefabrikanten i Soho ved Birmingham, eller med andre Ord paa et forholdsvis tidligt Tidspunkt. 1779 købte Brødrene Percier en Dampmaskine af Watt og Boulton, og det var den første, der kom til Frankrig, den drev et til Paris' Vandforsyning oprettet Værk i Chaillot. 1788 blev der gjort Forslag om at anskaffe en Dampmaskine til at drive Pukværket ved Porcellænsfabriken i Berlin, men først 5 Aar efter kom den i Gang, og det er den første Dampmaskine i Preussen ²⁾. Det vil herefter ses, at 1786 er

¹⁾ Se mit Skrift om J. F. Classen, S. 331—332.

²⁾ Challamel: Exposition de l'industrie française 1844, I, 1, S. 6—7 (istedenfor 1779 har Karl Schmidt: Dampmaskinens Historie S. 115 Aarstallet 1775); G. Kolbe: Gesch. der kgl. Porcellanmanufaktur zu Berlin, 1863, S. 182 flg. Det skal imidlertid ikke lades uomtalt, at A. Bauer (Dampmaskinens Indførelse i Danmark, 1891, S. 9—10) oplyser, at der alt 1785 sættes en Dampmaskine i Gang i Kong Frederiks Skakten i Hettstedt, Mansfeld. — For at

et tidligt Aar for en Dampmaskine i Danmark og det endda en Maskine, som ikke skulde forskrives fra England, men som skulde bygges her. Det maa imidlertid ogsaa erindres, at Gamst herved var i Forbindelse med Henrik Gerner. Paa en fireaarig Udenlandsreise (1768—1772) for at „excolere hvad han udi Skibbyggeriet havde lært“ havde denne dygtige Mand navnlig opholdt sig i England, hvor James Watt just paa samme Tid fik Patent paa sin Dampmaskine (1769), og hans senere Virksomhed som Fabrikmester paa Holmen har sikkert paa flere Maader ladet ham kunne følge med Uviklingen i den engelske Maskinverden.

Ligeegyldigt imidlertid hvorledes det forholder sig med, om det er Gerner eller Gamst, der først har faaet Tanken om her at bygge en Dampmaskine. Maskinen blev ikke udført, og den af Gamst i hans Ansøgning af 1789 paany bebudede Dampmaskine blev — heller ikke udført. Man kan i det Hele ikke frigjøre sig for en Tanke om, at denne Ansøgning væsentlig er fremkommen, fordi man paa denne Tid andensteds i Kjøbenhavn (nemlig paa Holmen) var beskæftiget med at bygge en Dampmaskine, ved hvis Tilveiebringelse man forøvrigt ogsaa søgte Hjælp hos Gamst.

I 1785 følte man i Admiralitetet, at man stod overfor en betænkelig Mangel paa Ankere til Flaaden. Holmens Smedie kunde ikke alene afhjælpe Mangelen, som man nok kunde faa raadet Bod paa ved at henvende sig til Syderfors Værk i Sverig, men det havde man ingen Lyst til. Man vilde helst have en indenlandsk Tilvirkning i Gang og virkede ogsaa herfor. Men et fra Etatsraad Bernt Ancker paa Moss Jernværks Vegne fremkaldt Tilbud var altfor dyrt, og Admiralitetskollegiet anbefalede derfor at slutte Kontrakt med Kjøbmand Thomas Potter efter et af ham gjort Tilbud, naar han havde leveret et godt Fregatanker paa 2000 Pd. Dette bevilgedes — det er i Oktober 1785 — men det synes, som om den driftige Englænder Potter, der under 7. Februar

forebygge Misforstaaelse skal det endnu omtales, at den forud for Watts Maskine gaaende Savery-Newcomenske „atmosfæriske“ Dampmaskine allerede var i Brug meget tidligere f. Ex. i Sverig 1730 (J. H. Kreuger: Om Ångmachiner, 1833, S. 116).

1769 havde faaet Bevilling til at drive et Jernstøberi navnlig til Støbning af Jerngryder — det er det første Jernstøberi i Danmark og laa ved Appelbys Plads paa Christianshavn — ikke har været ganske heldig i sine Bestræbelser. Mangelen blev ikke afhjulpen ved ham, og i Oktober 1787 indgik Admiralitetskollegiet til Kongen med en ny Forestilling angaaende Ankermangelen og foreslog, at Marinen skulde søge at skaffe sig en lignende „Ild-Machine“ som den, der i England forrettede Smedningen af den engelske Flaades Ankere Dette tiltraadtes, og Kaptainlieutenant Adam Haaber, der 1785 i London havde ægtet en engelsk Dame (Enkefru Thomsen, f. Wionald) og 1786 atter havde været i England for at faa forskjellige pekuniære Forhold ordnede, kom paany i 1787 til at reise over Nordsøen „til nogle mine affaires Afgjørelse“, men i Virkeligheden for at ordne „Ild-Machine“ Sagen, der skulde drives i al Hemmelighed.

Hvad han skulde i England, udrettede han. I Juni 1788 kom han tilbage, og samtidig med ham eller kort efter ankom Skotten Andrew Mitchell, der skulde forestaa den ønskede Dampmaskines Bygning. Nu skulde Arbeidet begynde, og der blev strax taget fat paa Opførelsen af et Maskinhus, omtrent hvor nu Navigationsskolen ligger i Havnegade, ligesom man var betænkt paa at faa Maskinens forskjellige Dele udført hos de Industridrivende, der formaaede det. I et Brev allerede af 3. Juni 1788 fra Geheimeraad F. C. Rosenkrantz, der da var Præsæs i Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, hedder det saaledes: „Hr. Generalmajor Classen har lovet at ville [paa Frederiksværk] lade forfærdige de Jernhjul, som udfordres, hvoraf det største er 16 à 18 engelske Fod i Diameter“, og den 1. August 1788 bestilles der hos Gamst 2 Cylindre, en af Metal, for hvilken han skulde have 76 Sk. Pundet, og en af Jern, for hvilken Prisen sattes til 9 Sk. Pundet i Arbeidsløn. Mærkeligt nok tog Gamst sig imidlertid god Tid med at begynde paa disse Arbeider, og da Mitchell i Juli 1789 eller næsten et Aar efter „var nær ved at behøve“ Metalcylindren, viste det sig, „at den endnu ikke var tagen under Støbning“. Der blev da givet ham en Frist af 5 Uger til at gjøre den færdig i, men Støbningen mislykkedes, og først efter en ny Støbning blev den i Oktober 1789 afleveret,

for — snart efter at blive ham tilbagesendt som ubrugelig. Det erklærede i alt Fald Mitchell, at den var, da den var sammensat af to Stykker, og det hjalp ikke, at Gamst „vidtløftig søgte at bevise, at Mitchells Grunde vare urigtige, og med matematiske Sætninger [søgte] at godtgjøre, at Arbeidet var fuldkommen godt til sit bestemte Brug“. Admiralitetskollegiet holdt med Mitchell, og det Eneste, Gamst nu kunde gjøre, var at indgive et Andragende om Erstatning for sit Arbeide.

I dette Andragende forklarer han, at det ikke havde været ham muligt strax at tage fat paa Støbningen, da han havde en Mængde presserende Arbeide til de da udkommanderede kgl. Skibe, og dernæst krævede Støbningen, der var et svært Arbeide, et større Støbehus og en større Ovn, end han ved Bestillingen raadede over. De maatte først bygges. Naar Støbningen derefter faldt saaledes ud, at han maatte sammensætte Cylinderen af to Stykker, var det ene og alene den store Ilfærdighed, hvormed han maatte arbeide, der var Skyld heri. Naar Arbeidet nu afvistes uden at blive ham betalt, vilde han derved lide et saa betydeligt Tab, at det vilde have Indflydelse paa hans „Evne til videre at arbeide som en virksom Borger“. Cylinderen skulde koste 4,400 Rd., men heraf udgjorde Metallets Værdi en Fjerdedel; tilbage stod 3,356 Rd. Støbehuset og Ovnens Ombygning, Anskaffelsen af en ny Boremaskine, „Afgang“ paa Metallet m. m. androg alene 3098 Rd. Admiralitetets Forestilling, hvoraf Ovenstaaende er taget, ender med „aldeles at indlade“ Sagen til Kongen, men Stemningen maa dog have været imod, at der tilstodes Gamst nogen Godtgjørelse, thi den kgl. Resolution af 5. Februar 1790 fandt ikke, „at hannem i Henseende til de forefaldne og anførte Omstændigheder noget derfor kan akkorderes“.

Det er nu ikke uden Interesse at se Admiralitetet indlede sin Forestilling med en Bemærkning om, at det mislykkede Arbeide var bestilt hos den af Henrik Gerner meget roste Gamst, „da det er Deres Maiestæts allernaadigste Villie, at Landets Egne, saa vidt gjørligt, præfereres til Leverancer og Arbeide ved Holmen“. Det er Infødsrettens tidligere nævnte Principer, som her betones, men under de givne Omstændig-

heder kunde de selvfølgelig ikke opretholdes. Der blev skrevet til England efter en Cylinder, og derfra fik Mitchell endnu tre smaa Cylindre, en „Dampkiste“, 6 „Piber eller Roer“, en lille Kran og en „Æske med Balance-Skoer“. Danske Industridrivende vedblev dog ogsaa at komme i Betragtning. Som Leverandører til Dampmaskinen, der meldtes færdig den 25. November 1790,¹⁾ nævnes Jernstøber Thomas Potter, Klokkestøber Ritzmann, Kobbersmed Dreyer og — „Mester Gamst“. Han har formentlig leveret den hos ham bestilte Jerncylinder; den 29. September 1788 tillod Admiralitetet nemlig, at han til Brug ved Arbeidet til Ild-Maskinen fik 60 Skpd. gammelt støbt Jern af sprungne Kanoner for 3 Rd. Skippundet; og han har ogsaa leveret en Del smaat Metalarbeide. Som vi nedenfor skulle se, blev Misstemningen imod ham i Anledning af den mislykkede Cylinder ikke af lang Varighed.

Før vi forlade hans Arbeider for Dampmaskinen, skal det imidlertid oplyses, at de foranledigede, at der fremkom en Oplysning om, hvor mange Arbeidere han paa den Tid beskjæftigede. I Begyndelsen af 1789 havde han ansøgt Admiralitet om, at hans Arbeidere maatte blive fritagne for Krigstjeneste, og under 22. Mai s. A. indberettede Gamst til Kommercekollegiet, gennem hvilket Ansøgningen gik til Kancelliet, Navn og Fødested for 43 i hans Støberier og Maskinværksteder beskjæftigede Arbeidere. Under 18. Juli næstefter kunde Kommercekollegiet kommunikere ham, at der maatte forholdes med hans Arbeidere som med Arbeiderne paa Frederiksværk; de skulde blive staaende i Rullen, men maatte, saa længe de stod i fast Tjeneste hos ham og ikke vare absolut fornødne for Rekruteringen, forskaanes for Krigstjeneste. Allerede i 1788 havde han opnaaet en speciel Gunst med Hensyn til en norsk Garder.

¹⁾ I to Foredrag i Industriforeningen i April 1874 om Danmarks første Dampmaskiner og derefter i mine „Meddelelser fra Industriens Omraade“ (1876, S. 182) har jeg oplyst denne Dato, der da var ubekjendt eller rettere gaaet iglemme. Nu kan ogsaa ses H. Degenkolv: Oplysninger om Ildmaskinen (i Sølieutenantselskabets Jubilæumsskrift 1884) og A. Bauer: Dampmaskinens Indførelse i Danmark (1891).

Gamst vedblev at staa i et godt Forhold til Autoriteterne, men hvorledes Forholdet mellem ham og Mitchell har været, turde være et Spørgsmaal, og givet er det, at de snart kom til at staa som skarpe Konkurrenter.

Da Holmens Dampmaskine i 1790 var færdig, krævede Mitchell de ham ved hans Engagering givne Løfter opfyldte. Der var, endog ved kgl. Resolution i Februar 1788 tilsagt ham, at han, naar Maskinen toges i Brug, skulde have en Belønning, skulde ansættes som Opsynsmand ved Maskinen og skulde faa et Privilegium, hvorefter Ingen uden han, saa længe han levede, maatte bygge saadanne Maskiner i Danmark og Norge. Hvad hans Ansættelse angaar, da gik det let nok. Han fik Lov til at beholde den Gage, han hidtil havde havt, 130 Rd. om Maaneden eller 1560 Rd. om Aaret, en efter Datidens Forhold meget betydelig Gage, og hvad hans Belønning angaar, da blev den ansat til ikke mindre end 10.000 Rd. Han oplyste, at Boulton og Watt i England fik „18 til 20 pCt. af Materialierne ved hver Maskine“, og da nu Holmens Maskine havde kostet henved 60,000 Rd., mente han, at en Belønning paa 10,000 Rd. vilde være „billig“, saa meget mere som han troede ved sin nøiagtige Økonomi at have sparet det Dobbelte af denne Sum ved Maskinens Bygning!

Gagen og Belønningen bleve begge slaaede fast ved en kgl. Resolution af 3. December 1790, men Privilegiet saa det ikke godt ud for. En tidligere kgl. Resolution havde allerede under 26. November s. A. udtalt for Admiralitetet, at det tilkom Kommercekollegiet at gjøre Forestilling i denne Sag, og det var ikke noget godt Tegn. Admiralitetet havde nemlig alt korresponderet med dette Kollegium om Sagen, og der havde her vist sig en skarp Modsætning. Admiralitetet forstod det Løfte, som det to Aar før havde givet Mitchell saaledes, at der tilkom ham et eksklusivt Privilegium paa her at bygge Dampmaskiner, hvorimod Kommercekollegiet gik ud fra, at den ham lovede Eneret „endog efter de engelske Love“ ikke kunde strække sig videre end til Dampmaskiner af den Art, som han havde konstrueret paa Holmen. Landets Maskinudvikling burde ikke gives hans Monopol i Vold, ogsaa Andre maatte have Ret til at bygge Dampmaskiner, naar de kun ikke kopierede den af Mitchell til Ankersmedning paa Holmen

byggede Maskine. Det var i Overensstemmelse med disse Anskuelser, som Admiralitetet forøvrigt den Gang synes at have anerkjendt, at Kollegiet havde bevirket, at Gamst i Juni 1789 fik Ret til at bygge en Dampmaskine, „dog at den ikke benyttes til Ankersmederi“.

Gamst og Mitchell stod nu med andre Ord i skarp Konkurrence, og ikke uden Grund gjør Mitchell gjældende, at et Privilegium begrændset paa den Maade, som Kommercekollegiet vil give ham det, væsentlig var betydningsløst, thi Anker-Dampsmederiet paa Holmen vilde sikkert blive det eneste i sin Art i Danmark og Norge. Han hævder bestemt, at der ved kgl. Resolution er lovet ham, endog før hans Afreise fra England, et eksklusivt Privilegium, og han kalder den Gamst givne Ret for „en Fornærmelse paa min Eiendom“. Dette afgjorde imidlertid ikke Sagen. Gamst var paa sin Side heller ikke ledig, og allerede under 14. November 1789 havde han ved en Ansøgning til Kommercekollegiet givet Sagen en Vending, der strax syntes fordelagtig for ham, men som senere blev skjæbnesvanger for baade ham og hans Konkurrent.

I Henhold til den kgl. Resolution af 26. Juni 1789 havde Gamst Ret til at „bruge og benytte en Ildmaskine, som han selv vil indrette til at drives med Em og Damp, dog at den ikke benyttes til Ankersmederi“. For herefter at faa et Privilegium gjaldt det imidlertid om at opgive, hvortil denne Em- eller Dampmaskine skulde benyttes, og under 14. November s. A. var det saa, at han skrev til Kommercekollegiet, at den „med Nytte og Fordel kunde indrettes til derved at drive et Maleværk, som til alle Tider kunde sætte Staden i Sikkerhed for den Mangel paa at faa de fornødne Kornvarer malet, som man allerede ofte har havt Exempel paa er indtruffen“, ikke at tale om at den vilde være „af største Vigtighed i Krigs- og Beleiringstilfælde“. ¹⁾ Han havde imidlertid

¹⁾ Følgende Stykke af Gamst's Ansøgning turde ikke være uden Interesse: „Efter nøiagtige Kalkulationer har jeg nu overbevist mig om, hvorledes et Maleværk med 8 Kværne, hvoraf 1 eller 2 kunde bruges til Grynmalning, 2 til grovt Rugmel og Resten til de finere Sorter Mel virkeligen kunde drives ved en Ildmaskine indrettet med saadan Force, at den i det Mindste hvert Minut

endnu ikke nogen detailleret Plan færdig, og hans Ansøgning gik derfor kun ud paa at faa et kongeligt Tilsagn om, at han, naar Planen forelaa undersøgt og prøvet af kyndige Mænd, maatte erholde det fornødne Privilegium og den fornødne Understøttelse, bl. A. saaledes at ingen Anden i de første 20 Aar fik Tilladelse til at drive noget saadant Værk ved en Ildmaskine.

Der synes imidlertid ikke at have været nogen Hast med Sagen, hverken fra Kollegiets eller Gamst's Side. Den ligger rolig hen, til den Kamp, som den efter Alt at dømme repræsenterer imod Mitchell, blusser op derved, at denne erfarer, at han ikke vil kunne opnaa noget udelukkende Privilegium paa at bygge Dampmaskiner i Kongen af Danmarks Lande. Som Følge heraf indgiver han nemlig under 2. Marts 1791 en Ansøgning til Kongen om at maatte oprette en Damp-Kornmølle i Kjøbenhavn, og paa dette aggressive Skridt undlader Gamst ikke at svare. I en Ansøgning af 12. Mai 1791 gjør han opmærksom paa, at han er beskjæftiget med „matematisk at bevise Rigtigheden af“, hvad han i sin tidligere Ansøgning havde anført om Bekostningerne og Fordelene ved et Dampmaleværk, hvorfor han beder om, at Afgjørelsen af Mitchells Ansøgning maa blive udsat, til han er færdig med sin „forehavende Prøve“, idet han samtidig understreger, at

giver 10 Slag op og ned. Jeg er ligeledes overbevist om, hvad der udfordres til en saadan Maskines Drift og vil her underdanigst anføre, hvad Udgifterne beløbe sig til i en Uge eller 7 Dage, nemlig: hvert Slag, Maskinen skal gjøre, tager 8 Kubiktommer Vand, er 80 Kubiktommer Vand pr. Minut opløst i Damp, som i 7 Dage gjør 806,400 Kubiktommer. Til at bevirke Vandet opløst i Damp medgaar i brændbar Materie for 42 Rd. ugentlig samt til Folkelen 67 Rd. og til 4 Heste og 2 Vogne ugentlig 12 Rd. Naar man nu anslaaer Bygninger, Ildmaskinens Indretning og Mølleværket til 40,000 Rd., er Renten deraf, beregnet til 4 pCt., i en Uge 30 Rd., følgelig samtlige Udgifter i en Uge 151 Rd. Jeg antager derimod, at Møllen i en Uge med 8 Kværne skulde male sigtet Mel, endskjøndt den ogsaa kunde male baade grovt og fint Mel saavel som Gryn, saa vilde i 7 Dage udkomme 784 Td. à 2 Mrk. 8 Sk. i Malepenge, gjør 326 Rd. 4 Mrk., fradraget Udgiften 151 Rd., bliver igjen 175 Rd. Dog herved mærkes, at denne Beregning er gjort for 7 Dage, naar alle Kværne uden Ophold bestandig gik, hvilket ikke altid kan finde Sted“.

han er Indfødt, medens Mitchell er Fremmed her i Landet, og at han formentlig „med mindst Bekostning og bedst Nytte for Staden“ vil være i Stand til at realisere Dampmelmøllen, som han har Plads til paa sin egen Grund.

Der er noget seierssikkert ved Gamst's Ansøgning, og man kan næsten forstaa det. Kort før havde han fuldstændig slaaet sine gamle Modstandere: Gørtlerne. Efter Ansøgning havde han under 7. Januar 1791 gennem Kancelliet opnaaet en kongelig Bevilling, hvorefter han „ubehindret“ maatte gjøre al Slags Metalarbeide, naar han blot holdt sig fra „Spænder, Strygejern, Mortere og saadant ordinært Gørtlerarbeide“, hvilken Undtagelse dog ikke skulde berettigge Gørtlerlavet til at foretage Husinkvisition hos ham.¹⁾

Det kunde da ogsaa synes, som om han skulde gaa seierrikt ud af Dampmaskine-Kampen. Skjøndt Kancelliet over hans og Mitchells Ansøgninger fra Kjøbenhavns Magistrat under 22. August s. A. fik en Erklæring, der af Hensyn til Kjøbenhavns Møllere tilraadede, „at hverken den ene eller den anden af disse tvende Ansøgere maa nyde Bønhøring“, afvistes de ikke. Man ventede, og Grunden hertil maa vistnok have været, at Gamst stadig arbeidede paa sin Maskine. Mitchell maa meget imod sin Villie vente herefter, og Gamst synes ikke at forhaste sig. Først i Foraaret 1795 var han saa vidt med Maskinen, at kun Sammensætningen af dens enkelte Dele stod tilbage, men saa kom i Juni s. A. Kjøbenhavns store Ildebrand, der i mindre end 2 Dage lagde omtrent en Trediedel af Byen øde. Gamst's Gaard ved Vestervold brændte og med den hans Dampmaskinemodel. Nu skulde man tro, at der ikke med god Grund kunde ventes længere, og dog var det ikke denne Omstændighed, der alene afgjorde Sagen.

¹⁾ I Gørtlerlavet selv var der forøvrigt Medlemmer med Rettigheder i lignende Retning. Gørtlervenden Andreas Pommer, der ægtede Gørtler Hans Cramers Enke, fik under 29. December 1783 et Privilegium, hvorefter han kunde forfærdige „al Slags Metalarbeide af støbte og ustøbte Metaller samt dertil holde de fornødne Folk og Arbeidere“, kun Sølv og Guld var det forbudt ham at arbejde i. Hans Forgænger Hans Cramer havde haft et lignende Privilegium af 27. Juli 1764.

Aaret 1794 var et usædvanligt tørt og stille Aar. Kjøbenhavns Møllere kunde kun vanskeligt arbeide paa Grund af manglende Vind, og Omegnens Vandløb formindskedes saa stærkt, at de ved dem liggende Vandmøller kun kunde gaa med ringe Kraft. Allerede tidligere havde man næret Frygt for, at Kjøbenhavn kunde komme til at lide Mangel paa Levnetsmidler, hvorfor Regeringen i November 1789 havde oprettet en officiel Provideringskommission, og Forholdene medførte nu, at det i Efteraaret 1794 strømmede ind med Ansøgninger om at maatte anlægge nye Melmøller. Frants Pechel vil anlægge en Vandmølle ved Gammel-Vartov, Møllermester Johan Carstens en Hestemølle og endelig Jens Lind & Kp. og Bogholder Ole Chr. Borch hver sin Dampmølle indenfor Byens Volde. Der kom Liv i Mølle-spørgsmaalet, og der indhentedes nu Erklæringer fra baade Magistraten, Provideringskommissionen og Møllerlavet.

Det er imidlertid Synd at sige, at den herefter, som det synes, voxende Udsigt til nu virkelig at faa en Dampmellemølle blev modtagen med nogen stor Sympati. Provideringskommissionen udtaler, at der i saa Henseende først maa resolveres om Gamst, der længe tilforn har meldt sig, og Møllerlavet — ja af dets Erklæring til Magistraten, dateret 16. Oktober 1794 skal her følgende Brudstykke aftrykkes: „At en Dampmaskine skulde være til nogen sand Nytte her eller strax udenfor Staden, er efter vore Tanker urigtigt, men at saadan en Møllers Oprettelse, naar den skulde finde Sted og komme til Fuldkommenhed, vilde aldeles ruinere alle de her-værende Vindmøller, er upaatvivleligt, thi saavel før som fornemlig i den Tid, den amerikanske Krig varede, da Folkemængden her i Staden var saa stor og Handelen saa udvidet, som den maaske aldrig mere vil blive, blev ikke alene nye Møller opbygte, men endog Mølleindretningerne overalt saaledes formerede, at alle Møllerne i den Tid ikke en Gang kunde have fuld Malning, og nu da Folkemængden og Handelen er saa meget mindre, kan Møllerne ikke faa det Halve af det, de kunne formale, især da Vandmøllerne i Frederiksdal, Lyngby og langs med Strømmen derfra ere udvidede og drives med mulig force og med egne Heste og Vogn henter Kornet her i Staden og tilbagefører Melet,

ligesom vi nu ser, at Hr. Justitsraad Frisch indretter en Melmølle af Vodrofgaards Stampemølle . . . en Dampmaskine er aldeles unødvendig . . . Der gaar desværre Penge nok ud af Landet for Stenkul til andet Brug, ja endog for saa mange andre Ting, uden at saadant skulde forøges ved en Indretning, som kan undværes“. Idet Lavet gjorde opmærksom paa, at dets Medlemmer havde Eneret til at male Mel, udtalte det endeligt Følgende: „Paa Næringsveiene og følgelig paa Folkemængden maa slige mekaniske Maskiner efter vor Mening have en skadelig Indflydelse, allerhelst her hvor der for den arbejdende Klasse af Folk er saa lidet at fortjene“.

Selvfølgelig standsede disse Udtalelser dog ikke Sagen. Da Gamst lod sin nedbrændte Gaard gjenopføre, tænkte han ogsaa paa Dampmaskinen. Den skal, skrev han i April 1796, „anbringes i en Del af bemeldte mine nye Bygninger“, og at ogsaa Andre tænkte paa den, kan ses deraf, at Generaltoldkammeret i Mai s. A. tilskrev Kancelliet, at det havde indladt sig med Gamst om hans Dampmaskines Anbringelse ved den kongelige Maltmølle paa St. Annæplads. Kammeret anbefalede i den Anledning ikke at afgjøre Dampmøllespørgsmaalet, før „den nu fastsatte sidste Termin for Anskaffelsen af Maskinen i Model“ for Gamst var udløben. Dette synes man da ogsaa at have gjort, men derfor blev Maskinen dog ikke færdig, og nu kunde Sagens Afgjørelse ikke udsættes længere. Efter Kancelliets Opfordring tilskrev Kjøbenhavns Magistrat i September 1796 de forskjellige Andragere om Dampmølleprivilegiet, at dette ikke kunde ventes givet, medmindre Vedkommende vilde forbinde sig til ved hver Oktober Maanedes Udgang at have et Forraad af 10,000 Tdr. Korn. Det var Stadens Providering, man tænkte paa.

Mod denne Bestemmelse søgte Gamst at paakalde det ham gunstigt sindede Kommercekollegiums Hjælp. Han „mindede om den ham i sin Tid givne bestemte Ret, viste, hvor urimeligt det var at paalægge Dampmøllen en Forpligtelse med Hensyn til Kornforraad, som ikke kjendtes af Vindmøllerne, og udtalte endelig, at han ikke var i Stand til at indgaa paa Betingelsen, der „forudsætter en Kapital af 30 til 40,000 Rd.“ Men hermed var trods Kollegiets Intervention Sagen afgjort. Det blev hverken Gamst eller Mitchell, der

blev Kjøbenhavns første Dampmøller. Under 26. Januar 1798 blev det saa meget omstridte Privilegium paa Oprettelsen af en Dampmølle tilstaaet Jens Lind, Young & Kp. Bogholder O. Chr. Borch, der var Bogholder i Hof- og Stadsretten og døde den 16. Marts 1818 som Etatsraad, havde erklæret sig villig til at indgaa paa Kornforpligtelsen, men han kom ikke i Betragtning, og ved at se, at det oprindelige „Jens Lind & Kp.“ nu hedder „Jens Lind, Young & Kp.“, forstaar man, hvad Møllerlavet skrev i 1794: „Det kommer os ellers for, som disse engelske Projektmagere vil søge noget indført og anlagt hos os, hvilket hos dem selv, i England nemlig, er kasseret“. Alexander Young var en hertil med Mitchell kommen Skotte, der en Tid var ansat ved Holmens Dampmaskine.¹⁾ Fra 1796 staar der i Kjøbenhavns Veiviser om ham, at han „gjør Kornharper“, men dette forandres nu; fra 1802 kalder den nævnte Bog ham „Mekanikus paa Dampmøllen“ og oplyser, at hans Bolig er Overgaden oven Vandet Nr. 290, hvor Dampmøllen efter forskjellige Vanskeligheder endelig kom i Gang i 1801. Den nævnte Eiendom, der er det nuværende Nr. 30, Hjørnegaarden mod Sofiegade, afkjøbtes Klædefabrikant Krüger. — Jens Lind er formentlig den Grosserer Lind, der 1813 omdannede den ham tilhørende Hulemose Mølle ved Vordingborg til en Papirmølle.

Den trufne Afgjørelse lukkede Udsigten til en større Udvikling af Gamst's Virksomhed. Der høres Intet om, at han vedblivende arbejdede paa nogen Dampmaskinemodel, men derfor beholdt hans Etablissement dog stadigt sin fremragende Plads. Han fik ingen med Damp arbejdende Konkurrenter. Der skulde endnu gaa en rum Tid, før Dampmaskinen for Alvor fik Indpas i den danske Industri, og har Gamst næret uvenlige Følelser mod den ovenfor nævnte Mitchell, kan det have været ham en Tilfredsstillelse, at den af ham til Holmen

¹⁾ Mitchell foranledigede ogsaa, at en anden Englænder, Samuel Allwood, kom her til. Denne skiltes dog hurtig fra Mitchell, og fik nu (1790) en Understøttelse af Kommercekollegiet, saaledes at han kunde beskæftige sig med mekaniske Forsøg. Aaret efter er han sammen med Planteren Christopher Mac Evoy af St. Croix sysselsat med Planer om at indføre Dampmaskinen paa de vestindiske Øer.

byggede Dampmaskine hurtig viste sig alt Andet end heldig. Efter atter og atter at være bleven repareret blev den ved en kgl. Resolution af 5. Februar 1802 nedlagt som ubrugelig og Mitchell afskediget; ved samme Leilighed afskedigedes ogsaa den ovenfor nævnte Alexander Young.

Hvad den Gamstske Virksomhed angaar, da synes den at være bleven udvidet, efter at Gamst i 1791 fik Ret til at forfærdige alt Slags Metalarbeide. Den kom nu til ogsaa at omfatte Støbning af Kirkeklokker. Gamst optog med andre Ord sin Forgænger i Eiendommen, Hof-Klokkestøber Troschells hele Virksomhed, samtidig med at han vedblev sit mekaniske Smederi. 1801 leverede han f. Ex. en ny Presse til Mynten. Han bevarede i det Hele sit gode Forhold til Kollegier og Institutioner, og det er i saa Henseende oplysende, at Kommercekollegiet f. Ex. i September 1801 udbeder sig hans Tanker om, hvad det skal gjøre med en hertil indkommen fremmed Metalarbeider Harassim Calibano. Hans Virksomhed blev imidlertid ikke nu af nogen lang Varighed. I Adresseavisen for Mandag den 27. Juni 1803 bekendtgjør Marthe Marie Gamst født Storch, at hendes Mand „Smedemester, Klokkestøber og Kapitain ved det borgerlige Militære“ H. Chr. Gamst efter en langvarig Sygdom Løverdags den 25. Juni var afgaaet ved Døden.¹⁾

Han blev ikke særlig gammel. Han gik, da han døde, i sit 66de Aar, og det er et Spørgsmaal, som det neppe er muligt nu at faa besvaret, om hans Forhold til den opdukende Dampmaskine virkelig har spillet en saa stor Rolle i hans Liv, som det efter det Ovenstaaende skulde synes. Vi kjende nemlig ikke Detaillerne i hans Livs Arbeide. Men hvorledes disse end have været, er det sikkert, at han efterlod sig et smukt og godt Eftermæle. Efter Dødsavtisetementet finder hans Enke Trøst i „Tanken om hans almindelig er-

¹⁾ Muligvis kan det af Smedelavets i 1789 begyndte Dreng-Udskrivningsbog ses, hvorlænge han har været syg. Medens han nemlig paa en enkelt Undtagelse nær indtil den 6. Juli 1801 altid selv møder for Lavet med sine Udlærte, møde Andre for ham den 3. Oktober 1801, 17. April 1802 og 17. April 1803; de to sidstnævnte Gange er det hans Broder Johannes Gamst, der møder.

kjendte Værd og sjeldne Rejskaffenhed“. Og at dette ikke er tomme Ord, kan bl. A. ses deraf, at da de Massmannske Søndagsskoler i 1804 skrev til Kunstakademiets daværende Direktør, Maleren N. A. Abildgaard, om at komponere en Medaille for Skolerne, foreslaar han at sætte en fortjent Haandværkers Portræt paa dens ene Side, og til at hædres paa denne Maade udpeger han Gamst. Da det i denne Anledning kommer til en Korrespondance med Konferensraad Ove Malling, roser ogsaa han Gamst, denne „mere end almindelig tænkende Haandværker“, hvortil endnu kan føies, at Gamst nu næsten altid benævnes Kunstsmeden Gamst.

Fordi Gamst var død, ophørte imidlertid ikke det Gamstske Etablissement. Hans eneste Søn Henrik Gamst, der bar Henrik Gerners Navn, var, som født den 3. September 1788, ved Faderens Død endnu kun 15 Aar,¹⁾ men den Afdødes Broder Johannes Christensen Gamst (f. 1751), der i lang Tid havde arbeidet hos ham, var strax rede til at overtage Bestyrelsen. Og saaledes fortsattes Virksomheden, til Gamst's Enke 1813 overdrog den til Svogeren og Sønnen, der derpaa under Firmaet J. C. & H. Gamst drev Forretningen til 1829, da Johannes Gamst døde og efterlod hele Etablissementet til Brodersønnen, der var voxet op til en dygtig og ganske betydelig Mand. Agent Henrik Gamst, thi den Titel fik han, blev baade Borgerrepræsentant (1830—46) og Stænderdeputeret (1834—40), ikke at tale om at han i 1837 var Medindbyder til Oprettelsen af Thorvaldsens Museum ligesom i 1838 til Stiftelsen af Industriforeningen i Kjøbenhavn o. s. v., o. s. v. Længere end til 1836 styrede han imidlertid ikke sin Forretning alene, saa optog han sin Søstersøn Hans Christian Lund (f. 1802 † 1871) i den, og Etablissementet hed nu H. Gamst & H. C. Lund, til det i 1854 overdroges til P. J. Winstrup og V. C. Gamél, fra hvem det igjen i 1872 gik over til J. H. Hellerung og

¹⁾ Gamst, der vistnok i 1775 blev gift med Enken Marthe Marie Nitz f. Storch (f. 1753) efterlod sig ved sin Død tre Børn: Ane Christine Gamst (f. 1779 † 1804) gift med Præsten H. C. Schmidt; Charlotte Sofie Gamst (f. 1787, † ugift 1824) og den ovennævnte Søn. Hans Hustrus Datter af første Ægteskab Maren Marie Nitz (f. 1773 † 1809) var gift med Ankersmed Joh. Chr. Lund.

J. C. Hauberg. Nu eies det under Firmaet J. H. Hellerung, H. Gamst & H. C. Lunds Efterfølger af Mekanikus J. H. Hellerung alene. Det er de færreste Etablissementer, der kunne se tilbage paa en 125aarig Fortid.

Her skal endnu kun oplyses, at Henrik Gamst døde ugift den 3. September 1861 som Eier af Vedbygaard NV. for Sorø, som han i 1854 havde kjøbt for 325,000 Rd.

(Sluttes.)

Et Stykke dansk Haandværks- og Fabrikshistorie.

Slægterne Gamst og Caspersen.

Af C. Nyrop.

(Sluttet.)

Den Gamstske Slægt er her fulgt i tre Generationer, Landsbysmeden Christen i Gamst, „Kunstsmeden“ Hans Christensen Gamst og Agent Henrik Gamst, saa forsvinder den. Vi skulle nu vende os til den Caspersenske Slægt, der kan følges igjennem fire Generationer. Ogsaa den stammer fra Landet, dog ikke fra Jylland, men fra Sjælland.

Omtrent 1718 fødtes i det lidt Syd for Ringsted liggende Nordrup, der den Gang hørte under Ravnstrup, en Bondedreng, der blev døbt Hans Caspersen,¹⁾ og som, da han voxede op, blev Smed. Denne Dreng skal omtrent 1745, altsaa som en 27aarig Mand, have nedsat sig i Kjøbenhavn som Smedemester og her hurtigt have svunget sig op. Ligesom Gamst, der 20 Aar senere kom til Kjøbenhavn, var han en dygtig Mand, og da han særlig lagde sig efter svært Skibsarbejde, fik han efterhaanden en betydelig Virksomhed. Det var nemlig paa den Tid, at det gik fremad med Kjøbenhavns direkte ostindiske Handel. Efter at et nyt ostindisk Kompagni var dannet i 1732, kom der nyt Liv i Handelen. I 13 Aar (1732—45) blev der udsendt 27 Skibe, der bragte Varer hjem til en Værdi af 12½ Million Rd., i de følgende 25 Aar (1746—71) hjembragtes 76 Ladninger til en Værdi af endog 34 Millioner, og da Kompagniet i 1772 mistede sit Monopol, og Regeringen i 1777 købte dets Besiddelser i Indien, tog

¹⁾ Da Sognets Kirkebøger ikke gaa saa langt tilbage, kan dette ikke direkte kontrolleres, men da Hans Caspersen ved sin Død 1798 nævnes som 80 Aar gammel, er han formentlig født 1718.

Handelen et endnu større Opsving. Fra 1772 til 1784 udsendes 26 Skibe for Kompagniets Regning og 49 Skibe for Privates Regning til Ostindien foruden 31 Skibe til Kina. Handelen florerede, og de daværende Handelshuses Navne ere vel bekendte endnu: Black, de Coninck, Cramer, Duntzfeldt, Erichsen, Ryberg o. s. v.

Dette Handelsopsving fik Hans Caspersen godt af. Han havde, hedder det, „det vigtigste Smedearbeide, der forefaldt, og var tillige eneste Leverandør af alt Smedearbeide og do. Cargaisons Arbeide ved det danske asiatiske Kompagni“. Men derfor er det dog tvivlsomt, om hans Smederi var det Eneste, hvorved han tjente sin Formue, og han skal en Tid have været en hovedrig Mand, som „ødede meget paa Hestehold, Ekvipager m. m.“ Han synes ogsaa at have spekuleret. En Tid paatog han sig saaledes Leverance af Heste til Kavalleriet, i hvilken Anledning han leiede Græsning paa Islemark i Rødovre ved Brøndshøi, og sikkert er det, at han i sine senere Aar baade købte, solgte og byggede Eiendomme i Kjøbenhavn. Han har opført mindst 4 Eiendomme paa Kristianshavn og 2 paa Toldbodveien, og en Del af hans Formue skal være sat til herved. Men desuagtet var han en anset Mand til det Sidste. Endnu 1787 var han, som vi nedenfor skulle se, Oldemand for Smedelavet, og omtrent samtidig giftede han sig, næsten 70 Aar gammel, tredie Gang med en Datter af Underekvipagemester Schade ved det asiatiske Kompagni. Første Gang havde han i 1755 ægtet en Pige fra Landet, Anna Maria Pedersdatter; efter hendes Død i 1783 giftede han sig med Anna Cathrine Vurren af tysk Slægt og endelig i 1786 med Johanne Jacobine Schade. Der er ganske sikkert i disse Giftermaal en Stigen i social Henseende.

Ved hans Død i 1798 skal Formuen efter ham ikke have været stor, men Sønnen Johannes Caspersen, der formentlig er født i 1758,¹⁾ fortsatte hans Forretning i Eiendommen Vildersgade Nr. 38, som Faderen alt havde tilskjødet ham i 1796, og han stod sig godt. Han havde fast Arbeide

¹⁾ I Dødsavtissementet om ham i Adresseavisen for den 19. Oktober 1816 hedder det, at han døde „i 59de Aar“.

ved det asiatiske Kompagni og var ligesom Faderen en Tid Oldermænd for Kjøbenhavns Smedelay.

Det asiatiske Kompagni stod stadig i Flor. 1798 eiede det ikke mindre end 10 Kinafarere, og det drev Alt efter et yderst kostbart Snit. Det stod næsten som en Stat i Staten. Det var Kompagniet, der havde bekostet Statuen af Frederik V paa Amalienborg Plads, hvad der medførte en saa kolossal Udgift som omtr. 600,000 Rd. Der var da ogsaa Liv og Røre hver Morgen udenfor Kompagniets Port i Strandgade, naar dets 200 Skibstømrere, 100 Matroser og 100 faste Arbeidere gave Møde foruden omtrent 150 Arbeidsfolk, „mest Nordmænd og Artillerister“, der ønskede Beskjæftigelse for Dagen og antoges af to Formænd. Indenfor Porten var der Værfter og Pakhuse for Varer og Skibstilbehør, forskjellige Værksteder, ja et Slagtehus, hvor der til Skibenes Provision paa én Dag godt kunde slagtes omtr. 50 Stude. Og laa et Skib færdigt til Afseiling, da bragtes tilsidst de nødvendige rede Penge ombord i solide Kister, der hver rummede 4000 Sølvpjastere fordelte i 4 Poser. De udtoges af Kompagniets Sølvkjælder ved Indgangen til Kassererkontoret og nedlagdes i Kisterne, der hver vare forsynede med to Hængelaase, og som yderligere forsegledes. Et Skib kunde behøve indtil 100 saadanne Kister, der forfærdigedes paa Kompagniets eget Snedkerværksted, men altid besloges i det Caspersenske Værksted.

Endnu ind i det nye Aarhundrede var Alt Liv og Bevægelse. 1803 købte asiatisk Kompagni hele Vilders Plads. Men der var dog i Virkeligheden en Nedgang. Konjunkturerne vare ved at forandre sig, og da Krigen med England udbrød efter Kjøbenhavns Bombardement i 1807, brast det Hele. Kompagniets Skibe bleve et let Bytte for Englænderne. Kun én Ladning, der vurderedes til $\frac{1}{2}$ Million Mrk. Banko, blev reddet, medens Resten, der var over 10 Gange saa meget værd, gik tabt¹⁾, og selvfølgelig fik Johannes Caspersen det

¹⁾ Kompagniet knækkedes herved, men først i Januar 1841 gik dets Plads, som det havde oiet siden 1764, over paa fremmede Hænder. Den solgtes paa denne Tid til Jacob Holm & Sønner. og samtidig solgtes Vilders Plads til Grossererne Zinn og Georg Petersen i Forbindelse med Papirhandler Vilh. Wanscher.

at mærke. Hans Forretning svandt ind, han kom i Gjæld, maatte (1811) sælge sin Gaard i Vildersgade, flyttede saa til forrige Fabritius' Plads ved den tyske Kirke og døde nogle Aar efter, den 18. Oktober 1816. Men dermed ophørte Forretningen dog ikke. Hans dygtige Hustru, Anna Dorthea, f. Weilbach (f. 1763, d. 1841) holdt den oppe ved sin ældste Søns Hjælp, og nu staa vi ved den Mand, der i særlig Grad har gjort Navnet „Ankersmed Caspersen“ bekendt.

Hans Caspersen fødtes den 7. Juli 1782 som sine Forældres andet Barn, men han voxede op som deres ældste, da en tidligere født Søn døde som spæd; han blev den ældste af 9 Søsken, 5 Brødre og 4 Søstre. Nogle af hans tidligste Erindringer ere knyttede til Morfaderen, den gamle fra Bayern indvandrede Johan Philip Weilbach, der var Dugmager ved Frispinderiet paa Børnehuset. Det Weilbachske Hjem var meget beskedent, men Drengen holdt af at komme der, og han kunde derfor endnu som gammel huske, at da Bedstefaderen sidst i Aaret 1788 døde, var det streng Vinter; de, der bar ham til Graven, gik i Sne til Knæerne. Forøvrigt knyttede der sig endnu en Erindring til Vinteren 1788—89, den nemlig, at hans Farfader solgte to svære Ankere til den paa Rheden indefrosne russiske Flaade. De bleve paa store Tømmerflaader trukne over Isen af russiske Matroser. Det var den Vinter, at den svenske Lieutenant Benzeltjerna forsøgte at benytte Leiligheden til at opbrænde hele den nævnte Flaade paa Kjøbenhavns Rhed.

Som Dreng kom han meget paa Svanemøllen. Hans Faster Sara var gift med Møller Caspar Schmidt, der eiede Svanemøllen fra 1776 til 1797. Her tumlede han sig lystigt med en jevnaldrende Fætter. Og Livet paa Svanemøllen synes at have være muntert, bl. A. med store Selskaber, „hvorved meget foregik“, skriver han senere, „som jeg vel kan erindre, men som jeg af visse Aarsager vil lade staa in mente“. En af dem, der kom meget paa Svanemøllen, var Skibsbygmesteren paa det nærliggende Kildevæld, Eskildsen, der stod i intim Forbindelse med Holmen og førte stort Hus. Der kom flere af Hofstaten hos ham, ja én Gang endog selve Arveprinds Frederik. Men Fêten ved denne Leilighed synes ikke at være lykkedes. Det skal ved den være gaet Prindsen

for familiært til. En foreslog endog at synge Sangen: „Hvor mon man bedre er end blandt sin Slægt og Venner“ ¹⁾).

1788 kom Drengen i Skole, først hos Kantoren ved Vor Frelsers Kirke, Kjerulf, der gav Haandtager med skrabe og flettede Birkeris, og derefter hos Skoleholder Salomon Eberhard i Vingaardsstræde. Det var imidlertid Alt kun Indledning. Sin endelige Skoleundervisning fik han i Efterslægtelskabets Skole paa Østergade under Edvard Storm. Skoletiden var fra Kl. 9—1 og 3—5. Fire Gange om Dagen gik han derfor Veien mellem Christianshavn og Østergade og fulgtes da navnlig med den senere Skibskaptajn Jakob Haste, en Søn af Ekvipagemesteren ved det asiatiske Kompagni. De lagde ofte deres Vei gjennem Børsen og Christiansborg Slots med Lamper oplyste Gange; her er selvfølgelig Tale om Tiden før dets Brand i 1794. Fra Slottet gik Veien til Byen gennem det stærkt befærdede Højbrostræde, der helt forsvandt efter Kjøbenhavns Brand i 1795, og her var — hvad der den Gang var en Raritet i Kjøbenhavn — Rendestensbrædter over Gadens dybe Rendestene, saaledes at der paa dem kunde drives en ivrig Smaahandel, navnlig af Jøder. Men herved skal der ikke dvæles, saa lidt som ved Gammel Strands Gabestok, Soldaternes „Staaen til Pæls“ ved Hovedvagten, dømte Forbryderes Piskning paa Halmtorvet, den offentlige Nedslagning af Hunde i Gaderne o. s. v. Hvad Caspersen den Gang saa og omtaler i sine Erindringer, er kjendt andetstedsfra ²⁾. Men det skal mærkes, at han med Glæde dvæler ved, at en af hans Klassekammerater i Efterslægtens Skole var Adam Oehlenschläger, og denne nævner da ogsaa Caspersen som saadan i sine Erindringer.

Efter Skolens Plan fik Caspersen udover de almindelige Undervisningsfag Adgang til at høre Forelæsninger over Natur-

¹⁾ I de af Caspersen nedskrevne fragmentariske Livserindringer, som her ere benyttede, maa der paa dette Punkt være en Feil. Det er, som ovenfor antydtes, særlig til 1797, at han kommer paa Svanemøllen, og Arveprins Frederik dør 1805; men den nævnte Vise er af C. N. Rosenkildes „Vennernes Fest“, der først fremkommer 1826. Der har muligvis været en anden, ældre Vise med en lignende Begyndelse.

²⁾ Se f. Ex. i Werlauffs Erindringer (Hist. Tidsskr. 4. R. IV.).

lære og Mineralogi af Professor Nørregaard ligesom over Anatomi af Professor Saxtorph, ikke at tale om, at han i Hjemmet fik Undervisning i Violinspil af en Hof-Violon og Kapelmusikus Møller, der en Gang tog ham med til et kongeligt Balparé paa Christiansborg Slot, hvor han saa Christian VII, Louise Augusta m. Fl. danse Menuet. Med Møller var han ogsaa enkelte Gange i det kgl. Theater.

Som man ser, blev han alsidig paavirket, men det var mere tilfældigt end planmæssigt. Thi Bestemmelsen med ham var, at han skulde være Sømand, og i April 1795 gik han, ikke fuldt 13 Aar gammel, med det asiatiske Kompagnis Skib „Kongen af Danmark“ til Kina. Det var Kompagniets største Skib, der havde en Besætning paa 150 Mand og førte ikke mindre end 30 Kanoner; dets hele Ekvipering var endnu fuldstændig „efter de gamle Regler og Noder“. Caspersens Beskrivelse af Livet ombord har derfor sikkert nogen Betydning, thi det var sidste Gang, at de gamle Regler bleve fulgte, og Drengen, der særlig var anbefalet Overstyrmanden A. Tranberg, havde god Leilighed til at lære Meget at kjende, da denne brugte ham til at føre sin Journal. Paa Reisen blev han den 18. Juni 1797 konfirmeret af Skibets Præst.

Efter en i Begyndelsen stormfuld, men i det Hele heldig Reise kom Skibet i Juli 1797 tilbage til Danmark, rigt ladet med navnlig Porcellæn og The, men nu forandredes Bestemmelsen med ham. Han kom i Smedelære hos sin Fader, og den 1. Januar 1800 blev han, 17^{1/2} Aar gammel, Smedesvend. Medens han stod i Lære, havde han faaet Tegneundervisning paa Kunstakademiet, studeret Hestens Exterior hos Professor J. V. Neergaard i Garderkasernen, og desuden taget Timer i Engelsk hos Translatør Chr. Fr. Schneider. Han maa altsaa betragtes som i alle Maader godt oplært, og allerede i Mai 1803 blev han Mester, hvorefter han for 140 Rd. om Aaret leiede et lille Værksted med to Esser paa nuværende Krøyers Plads. Han blev imidlertid ikke alene selvstændig Haandværker i dette Aar, men ogsaa Ægtemand. Den 5. August 1803 holdt han Bryllup med Smededatteren Christine Jørgensen (død 23. December 1823). Og samtidig med at han blev Mester, ansattes han ogsaa som Brandmester i Kjøbenhavns Brandkorps.

Værkstedet var imidlertid ikke meget stort. Fik han større Arbejder, maatte han ty til Faderens Smedie, og da Skibskaptain Hans Krøyer i 1805 købte Pladsen, hvor det laa, var den nye Eier strax villig til at bygge et godt Værksted for Skibsarbeide, og skjøndt Caspersen Intet eiede, leiede han det for 600 Rd. aarligt. Men han var ogsaa altid ved Arbeidet, vidste at skaffe sig Kul og Jern paa gode Betingelser hos de Handlende, han arbeidede for, og slog sig igjennem. Men Ankersmed Joh. Chr. Lund paa Vildersplads¹⁾, der som ovenfor nævnt var gift med Gamst's Stifdatter, vilde give høiere Leie, og Caspersen blev da endnu i 1806 sagt op. Det var med Sorg, at han nu maatte tænke paa at forlade Krøyers Plads, hvor der var fuldt op af Vestfarere, Islandsfarere og fremmede Skibe, der gave godt Reparationsbeide, og da en amerikansk Skibsfører foreslog ham at tage til Amerika, tænkte han virkelig paa det. Men nu traadte Skibsbygger Lars Larsen, efter hvem Larsens Plads har Navn, til og raadede ham til heller at købe et Sted i Strandgade, en Del af det nuværende Nr. 38, der just var til at faa. Købesummen var 9000 Rigsdaler. Larsen hjalp ham til at udrede 5000 Rd., og i Begyndelsen af 1807 flyttede han ind i sit eget Sted, hvor han fortsatte sit flittige Liv fra Krøyers Plads. Og -- det for Danmark saa sørgelige Aar hjalp ham frem. Da den danske Flaade voldelig var ranet af Engländerne, var man ivrig for at skabe en ny af Kanonbaade, og Caspersen fik herved fuldt op at gjøre med godt betalt Arbeide.

Aarhundredet begyndte sørgeligt. Caspersen fulgte Slaget paa Rheden fra den saakaldte „Ærtekedel“²⁾ i Nærheden af Batteriet Quintus, og han saa i de derpaa følgende Dage, hvorledes Holmens Barkasser passerede under Vilders Bro fyldte med Faldnes Lig; de bragtes til Kvæsthusets Kjælder, hvor de lagdes i Rækker til mulig Gjenkjendelse af

¹⁾ Stadsmægler Carl Vilder, der i April 1762 fik Skjøde paa den af Agent Andreas Bjørn efter Bevilling af 1735 opfyldte Plads, havde efter Privilegium af 26 Januar 1762 anlagt en Nagelsmedie paa Pladsen. Vilder og hans Efterlevende bevarede Pladsen, til den i 1803 blev solgt til det asiatiske Kompagni.

²⁾ Formentlig af det tyske Fortifikationsudtryk „Erdkehle“.

Slægt og Venner. Det var i 1801, og 1807 deltog han i Begivenhederne som Overbrandmester ved Vor Frelseres Kirkes Sprøite. Han beskriver bl. A., hvorledes han den tredie Bombardementsnat ved at bringe en Rapport fra Nørregade til Hovedkvarteret i Hotel d'Angleterre paa Kongens Nytorv passerede Østergade og her „vadede i Tagstensstumper og sprængte Vinduer“. Da han efter Bombardementet mønstrede sin Sprøites Besætning, der oprindelig var 28 Mand, havde han kun 13 tilbage.

Bombardementet og Flaadens Ran vakte et voldsomt Skrig mod England og Alt, hvad Engelsk var, og endnu da Admiral Steen Bille i 1869 som en gammel Mand skrev om disse Begivenheder, glemte han ikke Tidens berettigede Had ¹⁾. Men i Caspersens, ganske vist sporadiske Optegnelser kommer denne Følelse mærkeligt nok slet ikke frem; ja der falder ikke en Gang en Ytring om, at det Hele var en brutal Voldshandling, og dog ere disse Optegnelser skrevne nogle Aar før Admiral Billes Artikel, nemlig i 1861 og 1862. Men ogsaa dette er sikkert karakteristisk, karakteristisk til Belysning af det Berettigede i Grundtvigs 1807 udgivne indignerede Skrift: „Maskeradeballet i Danmark“.

Der er ingen Tvivl om, at Caspersen i Farens Øieblik har gjort sin Pligt, men han har tilhørt et til en vis Grad ikke-reflekterende, bredt Lag, som Begivenhederne langtfra at skade endog tilførte forøget Fortjeneste, og som derfor hurtigt glemte. Det bevarede intet Næg, og i ethvert Tilfælde saa det ikke nogensomhelst Grund til at hænge med Hovedet. Da den engelske Flaade laa ved Helsingør, uden at man endnu kjendte dens sørgelige Bestemmelse, tog Caspersen med en Skipperven i dennes Fartøi derned for at fornøie sig ved Synet af den, og allerede Dagen efter Kjøbenhavns Kapitulation red han med sin Onkel Seilmager Joh. Ph. Weilbach „vidt og bredt omkring“ udenfor Voldene for at bese de engelske Fortifikationer, ved hvilken Leilighed han med Glæde bemærker: „vi havde begge gode Rideheste“. Det kan i det Hele noteres, at Caspersen, naar Arbeidet var forbi, gjerne søgte ud i muntert Selskab.

¹⁾ For Idé og Virkelighed, 1869, S. 179.

Efter at Maskerader havde været forbudt fra 1772 til 1800, begyndte de med det nye Aarhundrede at dukke op i Klubberne, men først i 1803 tog de ret Fart, da Traktør G. Rau i det nuværende Hotel d'Angleterre fik Ret til at holde offentlige Maskerader. Den 7. Marts 1803 skal der have været Maskerade endog 7 forskjellige Steder i Kjøbenhavn, hvad der var Mange til Forargelse, men det var ligesom en ny Forlystelse, der tog Publikum med Storm. Vi finde Tidens Maskerader i Blichers Noveller, og Caspersen hørte ikke til dem, der holdt sig tilbage.

Han fortæller saaledes, hvordan han en Gang var paa en af Theatersekretær Bjørn arrangeret Maskerade i Raus Gaard. Han var der med 11 Bekjendte, alle i det asiatiske Kompagnis smukke Sluproerdragt, og de opførte en tidligere indøvet skotsk Reel. En anden Gang var han til en af Bjørn og Frydendal paa Hof-Theatret given Maskerade, hvor han sammen med Kleinsmed B. v. Würden optraadte i virkelige fra Tøihuset laante Rustninger, der voldte deres Bærere et næsten ulideligt Besvær. Han var tillige Medlem af adskillige Klubber, men i Aarene fra 1807 til 1814 kom han dog mest i den saakaldte Kjerulfske Have, der laa i Overgaden neden Vandet, dér omtrent hvor Burmeister & Wains Etablissement nu begynder ¹⁾. Naar Arbeidet, der strakte sig over Tiden fra Kl. 5 Morgen til Kl. 7 Aften, var endt, Regnskabet sluttet og Aftensmaden spist, gik han til Kjerulfs Have og tilbragte her et Par Timer blandt gode Venner, af hvilke en Del var „af vore gode Borgere“, en Del Koffardikaptainer, som han arbeidede for; ja der kom endog „mange gode og solide Borgere fra Kjøbenhavn, deriblandt flere, der vare Officerer ved det borgerlige Artilleri“. Haven laa nemlig lige ved deres Exerцерplads paa Artilleriets Laboratorium. Hver Lørdag Aften var her „som et table d'hôte“ med to solide Retter varm Mad, hvortil Frugt og Valnødder fra Haven, for 2 Mk. pr. Kuvert, og gode Vine til billige Priser. Efter Maaltidet

¹⁾ Billardholder Nikolai Valentin Kjerulf (eller Kjerul) fik sidst i 1788 Skjøde paa Eiendommen Matr. Nr. 170 i Overgaden neden Vandet og døde den 19. April 1814 i sit 60de Aar (Adresseavisen 1814 Nr. 92).

morede man sig ved Spillebordene eller med at synge; tre gode Musici (Harpe, Violin og Klarinet) kjendte nøie „de udmærkede Bord- og Selskabssange, som man den Gang brugte“, og Omgangen var altid „venskabelig og munter“. De fleste af Selskabet „vare ubekymrede og sad i god Levevei“. En særlig Morskabsdag var Fastelavns Mandag, paa hvilken der indtoges en Frokost, „der sjelden endtes rigtig før samme Dags Aften“, og det maa endnu nævnes, at der om Sommeren fandt en samlet Dyrehavstur Sted og om Efteraaret „et suffisant Pøsegilde“.

Det er afgjort, at Caspersen gjerne deltog i disse Fornøielser, og det staar formentlig i Forbindelse hermed, naar han i 1815 ved Frederik VI.s Kroning forestod en Tur til Frederiksborg. Han havde til den laant fire Telte fra Kjøbenhavns Arsenal; dem slog han op ved Slottets Badehuse, og til det i dem dækkede „udmærkede og velforsynede Bord“ kom der mange Besøgende. Han har synligt spillet en Rolle i en munter Kreds, men han har ogsaa spillet en Rolle i sit Fag. Som Bevis herpaa kan det bl. A. mærkes, at han i 1816 og 1817 var Oldermænd for Kjøbenhavns Smedelav, og hermed skulle vi vende tilbage til Begivenhederne i dette Lav, forsaavidt de her have nogen Interesse. Men det er ikke uden en vis Symbolik, at den, der paa den Tid var Oldermændens Medhjælper ved Lavet, en gammel, tidligere Kleinsmedemester Schæbel, gik i gammeldags Klæder. Naar han efter Lavets Skik om Søndagen spiste hos Oldermænden, mødte han i rød Kjole.

En Sag, der i høi Grad beskjæftigede Caspersen i hans Oldermændstid, var Ordningen af Svendeladens uheldige pekuniære Tilstand. Strax efter sin Tiltræden modtog han en Hospitalsregning for en en syg Svend paa ikke mindre end 330 Rd.! Laden kunde ikke betale den. Og det blev ikke herved, Gjælden voxede til over 700 Rd. Det er Pustet fra de daarlige Tider, som i Virkeligheden herskede saavel i Lavet som i Landet, men herved skulle vi ikke dvæle; det vil komme frem senere. Her skal det fremdrages, at Caspersen som Oldermænd fik indført særlige Mesterstykker for Lavets Ankersmede. I Oktober 1816 var der paabudt nye Mesterstykker for Grov- og Kleinsmede, og dette tog han som Ud-

gangspunkt. Ankersmedene skulde indtil da strengt taget gjøre samme Mesterstykke som Grovsmedene.

Allerede 1558 høre vi om en Ankersmed; det er Mestersmeden paa Holmen, hvor Flaadens Ankere smededes, og der er derefter en fortsat Række Ankersmede dér. Men det er først 200 Aar efter, at der fremkommer særlige Bestemmelser om deres Virksomhed. I Januar 1760 blev det efter Forslag af Kjøbenhavns „Negocierende“ til de Søfarendes Sikkerhed paabudt, at ethvert Anker skulde prøves og stemples. Prøven skulde bestaa i, at det fra en 25 à 30 Alen høi Stang skulde falde ned paa en Kanon, saaledes at der vandtes Sikkerhed for, at dets Flige udholdt Stødet. Prøveapparatet blev i 1761 reist ved Veierboden paa Gammelstrand, og de første Prøver faldt meget uheldigt ud. Kun Halvdelen af de prøvede Ankere stod sig, hvad der havde til Følge, at Ankersmedene søgte at gaa uden om Prøven. I December 1761 vægrede saaledes Ankersmedene Christen Lund og Sønnen Jochum Lund sig ved at sælge Ankere paa Prøve, men Bestemmelsen herom blev da indskærpet, og de Nævnte idømte en klækkelig Bøde. Desuagtet fik Prøven aldrig nogen indgribende Betydning og gik tilsidst stiltiende ud af Verden ¹⁾.

Af private Ankersmede var der forøvrigt meget faa, og betegnende er det jo, at da det i 1785 opgjøres, at Flaaden „efter den senest befalede Force“ mangler 105 Ankere, og at Holmen ikke kan overkomme Arbeidet med at skaffe dem, giver Admiralitetet som tidligere nævnt Anvisning paa at faa Hjælp hos Jernstøber Thomas Potter ved Appelbys Plads, hvad der dydigt forarger Smedelavet. Med den gamle Hans Caspersen som Oldermænd klager det i 1787 til Kancelliet over, at Potter giver sig af med Ankersmedning, men Kancelliet henviste til hans Privilegier, og efter det andet af disse af April 1771 havde han ubetinget Ret til at forarbeide al Slags smedet og støbt Jernarbeide. For saa vidt var han

¹⁾ Der gaves endnu 1835 Bestemmelse om, hvad Prøven skulde betales med, men 1864 hedder det, at den forlængst er gaaet af Brug (J. G. Sørensen: Bestemmelser for Kjøbenhavns Kommune, 1864. S. 72, Anm. 1).

uangribelig, men hans Ankere lykkedes ikke, og Admiralitetet henvendte sig, som ovenfor vist, til England for at faa en „Ildmaskine“. En af Mestersvendene i Holmens Ankersmedie Jens Andersen (Hammer) udtænkt Hammermaskine kom ikke til at spille nogen Rolle; den tilfredsstillede ikke Konstruktions-Kommissionen.

Man tog ikke i 1787 Hensyn til de private Ankersmede. Ja, det er et Spørgsmaal, om den ældre Hans Caspersen i det Hele fik skriftligt Svar fra Kancelliet paa Lavets Henvendelse. Han var afgjort ikke heldig i denne den eneste kjendte Handling af ham fra hans Olderstandtid. Saa var hans Sønesøn langt heldigere med de ovenfor nævnte nye Mesterprøver. Da han i 1817 som Lavets Oldermann gjorde opmærksom paa, at Grovsmedenes Mesterstykker — efter Lavartiklerne af 1752 en Bredbil og en Hesteko — ikke passede for Ankersmedene, blev det allerede i Oktober s. A. fastsat, at deres Mesterstykke fremtidig skulde bestaa i Forfærdigelsen af en Roerlykke og en Roerhage.

Dette var imidlertid kun Begyndelsen til en videre Bevægelse. Caspersen, der som Ankersmed kun havde to Kolleger, tilskrev strax efter Raadstueplakaten af 24. Oktober 1817 4 Grovsmede, der gik ham og dem i Næringen, hvorvidt de vilde ophøre hermed eller underkaste sig Prøven. Og Følgen blev, at de tre indstillede sig til Prøven, hvorimod Forholdet til den Fjerde udviklede sig til en Retssag, ja endog til en Høiesteretssag¹⁾. De daarlige Tider førte i det Hele til megen Uro i Lavet.

1820 androg den daværende Oldermann S. Rosenstedt i et Andragende til Kongen om intet Mindre, end at Indførsel af udenlandsk Smedearbejde maatte forbydes. Det Eneste, han undtog, var fint slebne og polerede Ting, idet han indrømmede, at saadanne ei f. T. i Danmark kunde forfærdiges. Lavet, skriver han, tæller omtrent 140 Interessenter, og af

¹⁾ De 3 Ankersmede vare Joh. Chr. Lund (med Borgerskab af 10. Mai 1797), Hans Caspersen (21. Mai 1803) og Daniel H. Caspersen (27. Januar 1817), til dem sluttede sig nu Grovsmedene J. C. Dreyer, Richard Schmidt og Will. Schmidt, medens den, der stred imod, hed Wahlberg.

dem er en Trediedel „af Mangel paa Arbeide forarmede og nærme sig med stærke Skridt Bettelstaven; blandt de øvrige to Trediedele øiner Mængden, at de ved den stedse aftagende Arbeidsfortjeneste efter kortere eller længere Tid ville komme til at dele Skjæbne med hine, og det er at formode, at de øvrige Smedemestre i Danmark ere i lige Tilfælde“. Det er sørgelige Udtalelser, men Andragendet førte dog ikke til Noget. Tolden paa Jernarbeide var snarere for høi end for lav, mente Kommercekollegiet. Den var i sin Tid sat af Hensyn til Jernindustrien i Norge og var ikke bleven forandret efter dette Lands Tab. Andragendet blev ikke bevilget. Smedenes Fortjeneste vedblev at være lige ringe, og det gamle Ordsprog, at naar Krybben er tom, bides Hestene, stadfæstede sig. Grovsmedene lagde Sag an mod Kleinsmedene for uberettiget udført Grovsmedearbeide, og Kleinsmedene stævnedes til Gjengjæld Grovsmedene.

Tidligere havde det været saaledes, at naar blot Kleinsmedene holdt sig fra at beslaa Vogne og Heste og Grovsmedene fra at gjøre Laase, var alt andet Smedearbeide fælles for dem. Men dette venskabelige Forhold var ved at svinde. Næringsløsheden gjorde, at man saa hinanden skarpt paa Fingrene væsentlig i Overensstemmelse med et, omtrent 100 Aar før udstedt Reskript for Smedene i Christiania. Christiania-Reskriptet af 20. Juni 1729 kom til Hæder og Værdighed i Kjøbenhavn og dyrkedes saa ivrigt, at Byens Grovsmede 1824 under Kleinsmed I. D. Gerhardts Oldersmandskab begyndte at finde Situationen næsten uudholdelig. I Marts 1824 androg derfor 35 Grov- og Ankersmede om at maatte danne et særskilt Lav. Og nu blev der holdt Lavsamling paa Lavssamling. Den 11. Mai s. A. stemte 89 Interessenter for den ønskede Udskillelse og kun 1 imod. I Principet var der altsaa ingen Vanskeligheder, men de kom strax efter; de kom med Spørgsmaalet om, hvad der fremtidig skulde være Grovsmedearbeide og hvad Kleinsmedearbeide; man vilde nemlig ikke slaa sig til Ro ved Christiania-Reskriptet. De stridende Parter fik Tilladelse til at holde Samlinger hver for sig, men lige meget hjalp det. Da et af 4 Grovsmede, 4 Kleinsmede, 1 Skibssmed, 1 Tøismed og 1 Bøsemager udarbejdet Forslag kom frem, regnede det ned

med Protester. Og t. Ex. Byens 3 Tøismede fremkom med et selvstændigt Forslag, der selvfølgelig gik ud fra det Arbeide, der udelukkende skulde være forbeholdt Tøismedene, og derefter havde endnu 3 Afsnit, der omhandlede først det Arbeide, der skulde være fælles for Grov- og Tøismede, saa det Arbeide, der skulde være fælles for Klein- og Tøismede, og endelig det Arbeide, der skulde være fælles for Grov-, Klein- og Tøismede. Der maatte med andre Ord næsten en Haandbog til for at udfinde, hvori de forskjellige Fags Arbeide skulde bestaa, og Kancelliet resolverede da i Februar 1825, at det ikke fandt tilstrækkelig Grund til at bevirke nogen Forandring i den bestaaende Indretning¹⁾.

Men derfor gav Grovsmedene dog ikke helt tabt. I Henhold til et af 6 Grovsmedemestre indgivet Andragende blev det overfor nogle generende Politiretsdomme i 1826 slaaet fast, at Grovsmedene fremtidigt skulde have Ret til at forfærdige „Bygningsankere, Porthængsler og Stabler samt alt andet til Bygningsarbeide henhørende grovt Smedearbeide, hvortil ikke behøves Fil“. Men til Gjengæld udvirkede Kleinsmedene saa i 1828, at de fik Ret til at udføre „saadant Smede-Reparationsarbeide ved Vogne, hvortil behøves Fil“.

Næst faglige Grunde beraabte Kleinsmedene sig paa deres daarlige Forfatning: „flere Kleinsmede havde maattet henty til Fattigvæsenets Forsørgelse“, og medens der kun var 45 Grovsmede i Kjøbenhavn, var der 95 Kleinsmede foruden en Del Frimestre. Sandt var det nu ogsaa, at Tiderne vare slette. Kjøbenhavns Magistrat bekræfter det i sin Erklæring over Smedelavets Andragende om et Indførselsforbud, som den forøvrigt kun henstillede, ikke anbefalede, idet den dog tilføiede, at Byens Professionister stod sig bedre, „saa længe under Krigen Tilførsel fra Udlandet næsten aldeles var standset“. For Caspersens Vedkommende have vi set det ovenfor, strax efter Begivenhederne i 1807 fik han fuldt op af Arbeide. Og medens der var en Tid i forrige Aarhundrede, da der mærkeligt nok var Mangel paa Jern i Kjøbenhavn, synes dette ikke

1) 1833 ønskede de helt forarmede Nagelsmede at opgive deres selvstændige Lavsret for at faa Del i Grovsmedenes Arbeide, men ogsaa her holdt Kancelliet paa det Bestaaende.

at have været Tilfældet under Krigen med England. Der kom tilstrækkeligt Jern fra Norge og Sverig. Men derimod kneb det med Kullene. Smedelavet ansøgte i 1810 om, at svenske Kul maatte indføres „uhindret“, da Kulpriserne vare forfærdeligt høje. Engelske Kul vare ikke til at faa, og de af indforskrevne tyske Kul- og Tørvebrændere i Nordsjællands Skove producerede Træ- og Tørvekul var det vanskeligt at faa hertil Byen. Hvor godt Caspersen paa denne Tid stod sig, kan ses deraf, at han i Tidsrummet fra 1807 til 1814, som han kalder sine lykkeligste Aar, „altid havde fortrinlige Heste og Vogntøi til Trækuls Transport“ og desuagtet maatte søge Assistance. Han skriver: „Foruden at jeg dertil behøvede mine egne 4 Vognheste og en Ridehest til min egen Befordring, havde jeg betydelige Udgifter til Vognmænd for denne Kultransport“.

Da Freden i 1814 var sluttet, ophørte disse Vanskeligheder, men nu kom der, som vi ovenfor have set, andre til. Den travle Virksomhed blev afløst af Arbejdsløshed; den naaede dog, som det synes, ikke strax til Caspersen. 1816 købte han et gammelt, forfaldent Sted i Vildersgade, nedrev det og opførte en ny Bygning med et rummeligt Smedeværksted. For at faa direkte Forbindelse mellem dette og sin tidligere Eiendom i Strandstræde, købte han i 1817 to andre tilstødende Eiendomme, udskilte og mageskiftede Parceller af dem — Bedstefaderens Spekulationsaand var afgjort over ham — og Resultatet blev store og gode Værkstedsrum, hvad der var ham til Nytte, da han 1817—18 leverede meget Arbejde til Reparationen af Vor Frelsers Kirke og Taarn, ved hvilken Leilighed han gjorde mange, langtfra ufarlige Ture ind i Kuglen paa Taarnets Top.

Skjøndt han saaledes fik andet Arbejde, vedblev han dog, selv efter det asiatiske Kompagnis Fald, at være nøie knyttet til Havnens Skibe, og det morede ham bl. A. særlig at blive bekendt med Kaptainerne paa de engelske Kulskibe, der væsentlig kom fra Newcastle. De laa i de fleste Tilfælde helt ledige, naar deres Skibe lossede, og saa fik han dem ofte hjem til sig til et Glas Grog og en Pibe. Det var efter hans Udsagn lutter „solide og galante Folk“, hvem han ogsaa undertiden bød til Middag, ja til Deltagelse i Skovture. Men

saadanne Opmærksomheder affødte Ønsket om at gjøre Gjengjæld. Caspersen blev indbudt til at være Gjæst i deres Skibe paa deres Reiser fra og til Kjøbenhavn, og da lidt efter lidt Arbeidsløsheden ogsaa naaede ham, fulgte han Indbydelserne. 1818 besøgte han paa denne Maade en Søster, der var gift med en Koffardikaptain i Pillau, og i 1820 kom han paa lignende Maade til England. Hertil kom han imidlertid med et bestemt Maal for Øie, og herved viser han sig som den dygtige og driftige Mand, han i Virkeligheden var. Han vilde undersøge den da opkomne Smedning af Ankerkjettinger. Under Fastlandsspærringen, da Træ og Tovværk steg til fabelagtige Priser i England, havde Englænderne lagt sig efter at bruge Jern til Meget, som det ikke tidligere brugtes til, og Følgen blev, at bl. A. de gamle, spundne Ankertove efterhaanden næsten helt fortrængtes af Kjettinger. Herom havde Caspersen hørt, og han vilde se Kjettingtilvirkningen paa nært Hold. Han mødte med Anbefalinger fra flere danske Handelshuse, men hvad der især hjalp ham, var hans engelske Kaptainbekjendtskab.

Han besøgte London, Woolwich, Newcastle; Shields, Sunderland, Edinburgh, Leith, Glasgow og Liverpool, og da han kom hjem, søgte han strax det er i Mai 1821 — om Eneret til at forfærdige Jernkjettinger samt om Tilladelse til at gjøre al Slags Jernarbeide. Hans Ansøgning om det Sidste blev gennem Magistraten sendt saavel Nagelsmedelavet som Smedelavet til Erklæring, og de vare begge stærkt imod den. Nagelsmedelavet oplyser, at Caspersen 2 Gange er mulkeret ved Politiretten for ulovligt Indgreb i dets Rettigheder, og Smedelavet betoner, at flere andre af dets Mestere ere lige saa duelige som Caspersen; der var ingen Grund til at favorisere ham. Men Magistraten anbefaler ham dog, og i August 1821 fik han Ret til „uden Hinder af Smede- og Nagelsmedelavene at forfærdige alle Slags Jernarbeide“, ligesom han i Oktober s. A. fik 10 Aars Eneret paa at smede Ankerkjettinger. Og han fik mere endnu. For at Kjettingtilvirkningen, som han nu begyndte, kunde blive, hvad den burde, maatte han have en Maskine, hvorpaa Kjettingerne kunde prøves. Til dens Anskaffelse havde han ansøgt om et Laan, og samtidig med Patentet fik han Underretning om,

at der af Industrifonden var tilstaaet ham et Laan paa 8000 Rd.¹⁾

Nu tog han fat, og snart var hans nye Etablissement saa bekendt, at ikke alene Admiralitetet og de fremmede Ministre, men Frederik VI. selv besøgte det. Det fik Meget at gjøre for den paany opstaaende danske Marine, og den norske Marine blev snart efter en nok saa god Kunde. Men derfor var det ogsaa Caspersen om at gjøre at levere et godt Produkt. 1822 var han i Sverig for om muligt at finde et brugeligt svensk Kjettingjern. Men et saadant blev ikke fundet, og han holdt sig nu udelukkende til engelsk Jern, ligesom han Tid efter anden foretog endnu 4 Reiser til England (1826, 1831, 1835 og 1840) for stadig at følge med i Fabrikationens Udvikling dér. Han holdt sig imidlertid ikke alene til Kjettinger. Ogsaa paa andre Omraader var han med til at trænge Brugen af Træ tilbage. Han optog Tilvirkningen af Jernvandkasser til Skibe istedenfor de gamle Træ-Vandtønder og af Jernspil istedenfor de almindelige Træspil o. s. v., ikke at tale om, at han som en Nyhed ogsaa tilvirkede en særlig Slags engelske Esser²⁾; og Følgen blev, at han atter og atter maatte udvide sine Værksteder.

Kjettingprøvemaskinen blev opstillet i et Pakhus i Vildersgade, som han købte særlig dertil, og i 1825 købte han en stor Eiendom i Strandgade (nu Nr. 46, 48 og 50), hvor det i 1804 brændte Sukkerraffinaderi „Union“ tidligere havde ligget²⁾, og her indrettede han store, fortræffelige Værksteder, hvad der dog nær havde udtømt hans Midler, især da hans tidligere Eiendomme samtidigt afhændedes med Tab. Men hans Etablissement betegnedes da ogsaa i 1827 som „det bedst indrettede“ og som „et af de største af det Slags her

¹⁾ Det kan her mærkes, at Holmens Mestersmed Jens Andersen Hammer i 1805 fik en Gratifikation paa 150 Rd., fordi han som den Første her i Landet efter engelsk Mønster havde fremstillet Jern-Kabysser til Skibsbrug, tidligere muredes de. Det er den Samme, der som Mestersvend i 1787 havde forsøgt at lave en Hammermaskine (s. ovfr.); 1792 var han bleven „Mester“ ved Mitchells Dampmaskine.

²⁾ Overskou: Af mit Liv og min Tid, S. 12.

i Landet¹⁾. Det blev imidlertid endnu større. 1834 købte han et Pakhus paa Hjørnet af Baadsmandsstræde og Overgaden neden Vandet og indrettede her et Jernstøberi, ved Siden af hvilket han gjerne vilde have et Hammerværk til gammelt Jerns Omsmedning. Det derved fremkomne Materiale skulde være det bedste til at fremstille Kjettinger af. Men den nødvendige Forudsætning for et saadant Værk var en Dampmaskine, og saa blev der da i 1834 i hans eget Etablissement bygget en 15 Hestes Dampmaskine, væsentlig vel ved hans Sønners Hjælp, thi nu havde han voxne Sønner, som han havde ladet uddanne i England.

Den ældste Søn Johannes (f. 1806) havde han paa sin første Reise til England (1820—21) sat i Lære i et Kjettingsmederi i Shields, og i 1826 havde han ført sin næstældste Søn Hans (f. 1811) over Nordsøen for at anbringe ham i et stort Maskinværksted i Newcastle. En tredie Søn Jørgen (f. 1816) bragte han til England i 1831; han kom i Lære i et Jernstøberi i Newcastle, men døde her nogle faa Aar efter (1835).

Som man ser, var Caspersen gaaet rationelt frem. Hans Maal var aabenbart et stort mekanisk Etablissement. Og han, den ansete, velstaaende Mand maatte vel kunne naa det. Allerede 1821 var han bleven en af Byens 32 Mænd (de senere Borgerrepræsentanter), i hvilken Stilling han vedblev til 1842; i 1828 var han bleven Dannebrogsmænd, og i 1834 var han ved Valget af Deputerede til Roskilde Stænder bleven Suppleant. Han besad aabenbart sine Medborgeres Tillid, hvad han er glad ved, men det er ogsaa med en ikke ringe Stolthed, at han beretter om, at han i 1835 købte de nuværende Eiendomme Nr. 9, 11 og 13 i Baadsmandsstræde til sit Etablissements Udvidelse og i 1836 fik Autoriteternes Tilladelse til at afspærre Passagen langs med Kanalen fra Vildersbro til Vildersgade, saaledes at han fik direkte Adgang til Bolværk fra sine Værksteder. De omfattede nu væsentlig hele Karréen mellem Kanalen, Strandgade, Baadsmandsstræde og Vildersgade. De daarlige Tider vare afgjort

¹⁾ Handels- og Industri-Tid. 1827, S. 94—96 jfr. 1824, S. 251—2, 1830, S. 411—12.

forsvundne, Alt var lovende og lyst og hans Etablissement det største i sin Art i Kjøbenhavn. 1837 var han i Norge angaaende større Bestillinger til den norske Marine, og 1839 oprettede han Firmaet H. Caspersen & Sønner, ja bestemte ved en testamentarisk Disposition, at Etablissementet altid skulde udgjøre en Helhed.

Som vi ovenfor have set, gjorde der sig i Slutningen af forrige Aarhundrede en engelsk Strømning gjældende her i Landet, og med den første Dampmaskine kom foruden Andrew Mitchell endnu to Englændere hertil, Samuel Allwood og Alexander Young. Samuel Allwood drog formentlig herfra til Vestindien, og Alexander Young var efter at have anlagt Dampmøllen paa Christianshavn (1801) i en Række Aar bosat som Mekanikus i St. Pederstræde. Han nævnes her sidste Gang i 1828. Ingen af dem blev af Betydning for den danske Maskinindustri Udvikling. Men da Professor O. Warberg i 1806 indkøber 3 nye Dampmaskiner i England, to til Holmen og en til Mønten, følger der atter to Englændere med, nemlig James Adamson og John Gillespie, og medens den Førstnævnte af dem hurtigt forlader Danmark igjen (han drager med sine Landsmænd tilbage til England efter Overfaldet i 1807 paa Kjøbenhavn), indrettede den Sidstnævnte sig paa at blive her og gjøre Nytte. Efter at have assisteret godt ved Opsættelsen af de tre Dampmaskiner, søgte han i 1812 at faa Statens Hjælp til at anlægge en Maskinfabrik. Men i de daarlige Tider var man ængstelig ved at træde til. Gillespie maatte nøies med at blive Jernstøber. 1814 overtog han Thomas Potters Jernstøberi, som senere igjen gik over til Niels Mogensen. Men hans Virksomhed var dog ikke større, end at han i 1820 gjerne modtog Ansættelse som Opsynsmand ved Holmens Dampmaskine. Han synes at have levet til 1845. Heller ikke fra hans Side tilflød der den danske Maskinudvikling frisk Blod, og Begivenhederne i 1807 slog for lang Tid Bom for videre Paavirkning i denne Retning fra England, ligesom de i det Hele vanskeliggjorde den begyndte Brug af Dampmaskiner. Vi kunne se det af, hvorledes det gik de tre, som Warberg skaffede hertil i 1806.

Skjøndt der var stor Trang til Bevægkraft ved en ny Udmøntning i 1808, var Møntens Dampmaskine ikke i Gang

endnu i Slutningen af 1809; først i 1810 synes den at blive virksom. Og nu Holmens Dampmaskiner. Ja, Holmen var ikke den samme, da Maskinerne kom i Gang, som da de bestiltes; den var plyndret og ødelagt, og Maskinernes Anvendelse blev derfor en anden end oprindeligt tænkt. Strax efter Overfaldet blev det befalet, at Kværnværket fra Dampmøllen paa Christianshavn skulde nedtages og opsættes i Forbindelse med den største af Holmens nye Dampmaskiner — der maa have været Frygt for en utilstrækkelig Melforsyning i Kjøbenhavn — og Maskinen kom nu fra 1807 til 1820 til at drive Danmarks anden Dampmølle. Først derefter blev den Bevægkraft for Holmens Smedie. Og hvad den mindre Dampmaskine angaar, da fandtes den under de forandrede Forhold fuldstændig overflødig, hvorfor den 1814 blev solgt til Maglekilde Bomuldsspinderi i Roskilde.

En Menneskealder efter at den første Dampmaskine var sat i Gang i Danmark, virkede der kun fire saadanne Maskiner her i Landet: én paa Holmen, én paa Mønten, én paa Maglekilde og én i Rasmus Holmblads Dampmølle paa Hjørnet af St. Pederstræde og Vestervold. Den sidste var oprindeligt anskaffet til Oliemøllen „Retraite“ i Skodsborg, og de vare alle engelske Maskiner; ogsaa den sidste var muligvis kjøbt af Professor Warberg. Skulde Udviklingen have Fremgang, maatte det selvfølgelig komme til, at saadanne Maskiner tilvirkedes her i Landet, og da Frederik Schiøtt i 1829, støttet af Staten, anlagde et Maskinværksted paa St. Annaplads, saa det ud til, at Tanken kunde blive virkeliggjort. Han byggede den første her i Landet forfærdigede større Bogtrykkerpresse, en Papirmaskine til Ørholm o. s. v. Men i 1832 — undveg han til Amerika, og det er kun i mindre Værksteder, at der nu i Kjøbenhavn gjøres Forsøg med at bygge smaa Dampmaskiner. Kleinsmed M. F. v. Würden gaar i Spidsen og efterfølges af Autodidakten, Mekanikeren og Mølleren O. J. Winstrup samt Bøssemager J. F. Hansen. Men Rækken udtyndes derved, at v. Würden gaar til Frederiksværk — 1832 ansættes han som mekanisk Assistent her — og det er derfor for den kjøbenhavnske Industri af Betydning, at det Caspersenske Etablissement i 1834 begynder at bygge Dampmaskiner, saa meget mere, som det Gamstske Etablisse-

ment paa denne Tid synes at have staaet i Stampe. Paa Udstillingerne i Kjøbenhavn 1840 og 1844, som Caspersen deltog i, blev han modtaget med fuld Honnør. Det Udstillede, hedder det, vidnede om „Etablisementets Fortrinlighed og Bestyrernes Duelighed“.

Men det var ogsaa fuldt Alvor fra hans Side, saaledes som man bl. A. kan se det af, at han paa sin femte Englandsreise (i 1840) engagerede to Englændere til Hjælp i Etablisementet, John Blair i Maskinfaget og Hector Short i Jernstøberiet¹⁾. Han knyttede paany den i Aarhundredets Begyndelse overskaarne Traad mellem dansk Maskinindustri og engelske Mekanikere, skjøndt det ikke maa overses, at der var et andet, beslægtet Omraade, paa hvilket et lignende Forhold alt havde begyndt at udvikle sig. 1819 var det første Dampskib kommet hertil, „Caledonia“²⁾; det var kjøbt i

¹⁾ John Blair, der i 1842 ægtede Caspersens yngste Datter, blev senere Overmaskinmester ved de danske Statsbaner og døde i Kjøbenhavn den 4. Juni 1891, 72 Aar gammel. — Hector Short døde som Jernstøber i Kjøbenhavn d. 19. Oktober 1888.

²⁾ For ogsaa at give mit Bidrag til de i den senere Tid efterspurgte Oplysninger om dette Danmarks første Dampskib, skal jeg her aftrykke følgende Brudstykke af et Brev til mig fra Admiral Steen Bille af 10. Mai 1874. Han skriver: „Caledonia var bedømt med Nutidens Maalestok et overmaade lille Skib, forholdsvis kort, men bredt og liggende høit paa Vandet. Hvor mange Hestes Kraft? Jeg tror 40, men er ikke vis derpaa. Men jeg erindrers godt, at da et Par Aar senere „Frederik den Sjette“ blev sat i Fart paa Lybæk af den afdøde Hædersmand, Etatsraad L. N. Hvidt, gjorde man store Øine over det mægtige Fremskridt til 80 Hestes Kraft. „Caledonia“ havde en eiendommelig Indretning paa Siderne. Man gik fra Søen 2 & 3 Trappetrin op til en Repos, derfra atter nogle Trin op til en anden Repos og fra denne endelig et Par Trin ind paa Dækket. Disse Reposer vare meget yndede Opholdssteder og med Soltelt over var man navnlig paa Læsiden meget behagelig installeret, men med blot lidt Søgang blev navnlig den nederste Repos meget snart uholdbar. Jeg mindes godt, at jeg i 1819 gik med dette Skib til Møen med overmaade skjønt Veir og overmaade mange Passagerer, og at vi da paa Kjøgebugt fik lidt Bevægelse i Skibet, hvorved da selvfølgelig hele Etablisementet paa de udenbords Repos'er kom farende op paa Dækket. dyngvaade og i stor Fortvivelse. „Caledonia“ gjorde 6 & 7 høist 8 Miles Fart. Det foer en Gang om Ugen mellem Kjøbenhavn og Kiel, anløbende

England, og en Del af de andre Dampskibe, der nu lidt efter lidt fulgte efter, vare ogsaa fra England, hvad der medførte, at Englændere kom til at virke som Maskinmestere baade i Postvæsenets, Marinens og de Privates Skibe. Saaledes engageredes da ogsaa i 1844, væsentlig til Postvæsenets Tjeneste, William Wain, men han kom nok saa meget til at tjene Marinen, og navnlig gjorde han bl. A. Nytte ved et Maskinværkstedes Anlæg paa Holmen, hvad der i væsentlig Grad blev skjæbnesvangert for det Caspersenske Etablissement.

Trods alle Anstrengelser og Bestræbelser — 1844 udstillede det en Høitryksmaskine paa 3 Hestes Kraft og senere byggede det endog en lille Hjuldamper („Dan“) — vilde det ikke vinde Terræn som Danmarks Dampmaskin-Værksted; som saadant optraadte derimod Frederiksværks Maskinværksted under M. F. v. Würden. Selvfølgelig var det ikke efter Caspersens Ønske, at hans gamle Vens Søn her tog Luven fra ham, men hvad der var endnu føleligere var, at saavel den danske som den norske Marine nu begyndte at etablere selvstændige Værksteder, paa hvilke efterhaanden flere og flere af de Ting bleve gjort, som tidligere vare leverede af Caspersen. I 1847 havde hans Etablissement endnu 42 Svende og 21 Formere, Modelsnedkere, Rensere, Arbeidsfolk og Lærlinge, men lidt efter lidt gik det nu nedad, hvortil muligvis ogsaa personlige Forhold i Etablissementet have medvirket. Det er imidlertid ikke let nu at faa Rede herpaa, og hvilke end Aarsagerne have været, er Resultatet sikkert nok. 1856 blev Firmaet H. Caspersen & Sønner hævet, og Aaret efter overdrog Caspersen Etablissementet til den næstældste Søn, Mekanikus Hans Caspersen, der imidlertid ikke formaaede at holde det gaaende. I 1860 er han fallit, og Alt sælges nu efterhaanden ved Tvangsauktion.

Det maa have været bittere Timer for den, der havde skabt det Hele. Men Caspersens gamle kraftige Natur for-

Korsør, Kallehave og Vordingborg og var 24 Timer underveis. Det blev om Sommeren taget i Brug af den kongelige Familie og bragte en Gang Dronning Marie til Kiel, hvorved — i Forbigaaende fortalt — Hovmesteren, en Mand ved Navn Mads, indlagde sig udødelig Fortjeneste ved et pleie Hendes Majestæt, da hun var søsyg.“ — „Caledonia“ blev 1841 ophugget paa Krøyers Plads.

nægtede sig ikke. Skjøndt han følte Alderen og af Hensyn til den, da han i 1862 fyldte 80 Aar, traadte tilbage som Væрге for Vor Frelzers Kirke — hvad han havde været siden 1825 — „morede“ det ham at være tilstede ved Efterslægtelskabets 75aarige Jubilæum i 1861; han var indbudt som Skolens ældste, dalevende Elev, og i 1862 at være Deltager i den store Børsbanket for Kong Frederik VII. og Kong Karl XV., ikke at tale om Flakkebjerg Institutets 25aarige Jubilæum i 1861; han havde været i dets Bestyrelse fra dets Begyndelse. Mest har dog muligvis Skolejubilæet interesseret ham. Det bragte sikkert ikke faa Minder fra de gamle Tider op i ham, og de af ham i 1861 og 1862 nedskrevne Livsoptegnelser ere muligvis et Udslag heraf. Han indleder dem i al Fald saaledes: „Efter at jeg med megen Interesse har læst min afdøde Skolekammerat og Ungdomsven Oehlschlægers Erindringer, finder jeg Lyst til i mine desværre altfor mange ledige Timer ogsaa at samle nogle for mig interessante Erindringer, der muligen ogsaa kunde være min Familie og andre [af] mine Bekjendte til nogen Morskab“. Det er dem, der her oftere ere benyttede, idet de indeholde en Række positive, selvfølgelig paalidelige Oplysninger, men forøvrigt karakteriseres de godt ved den Overskrift, Nedskriveren selv har givet dem: „H. Caspersen seniors blandede Erindringer, men som trænger til at ordnes bedre, thi hvad her er skrevet, er skrevet efterhaanden, som Lysten har indfundet sig hos mig“.

Han sysselsatte sig imidlertid ogsaa paa anden Maade end ved at nedskrive sine, ikke omfattende Erindringer. Han har efterladt sig en lille Bog, hvori han har gjort Udtog af forskellige gudelige Skrifter, navnlig af Pastor C. H. Visby, men andre Skrifter citeres dog ogsaa f. Ex. Holbergs moralske Tanker. Det er synligt, at han overfor sit Livs store Skuffelse søger religiøs Trøst, men det er ogsaa synligt, at han ikke ret kan komme til Ro. Det ses af forskellige Bemærkninger, og hvad har der mon ikke bevæget sig i ham, da han afskrev følgende Sted af Pontoppidans Atlas angaaende Sorø Akademis vevlende Skjæbner: „Saavel enkelte Stæder og Stiftelser som hele Stater have deres i Guds Forsyn bestemte Tid til at stige, falde og atter opstige“.

Han døde den 20. Marts 1865, henved 83 Aar gammel.

— Hans to Sønner naaede ikke nogen tilsvarende høi Alder. Ankersmed Johannes Caspersen døde den 1. Februar 1877 og Mekanikus Hans Caspersen den 6. Juni 1882. Den Sidste deltog i sine senere Aar i den danske Maskinudvikling som ansat ved Tilsynet med Landets Dampmaskiner. —

Det blev ikke det Caspersenske Etablissement, der kom til at danne Mellemløbet mellem den første, svagt begyndende Maskintilvirkning her i Landet og Nutiden, væsentlig repræsenteret ved Burmeister & Wains Maskin- og Jernskibsbyggeri, der i 1843 blev grundlagt af H. H. Baumgarten. Mellemløbet blev Frederiksværk med M. F. v. Würden som „mekanisk Assistent“. Vi have nogle Gange ovenfor hørt Navnet; den von Würdenske Slægt har aabenbart spillet en Rolle i det kjøbenhavnske Smedelav.

1759 gjorde Johan Friderich von Würden (f. 1737 i Versabe ved Bremen) efter i nogen Tid at have arbejdet som Svend i Kjøbenhavn, Mesterstykke. Og saa slog han sig til Ro her for sit Liv, hvad der medførte, at andre af Slægten ogsaa knyttedes til Danmark. Saaledes kom hans Brodersøn Borghard von Würden (f. 1765 i Uthlede ved Bremen, hvor Faderen Martin von Würden var Smed og Dyr læge) hertil i 1781. Han kom i Lære hos Onkelen, og efter i 1783 at være bleven Svend, gjorde han Mesterstykke i 1793, kjøbte 1799 en Eiendom i Stormgade (Nr. 15), og drev nu her en betydelig Kleinsmedeforretning til sin Død den 14. Marts 1844. Hans Søn var den ovennævnte Martin Frederik von Würden (f. 21. November 1798), som vi nu skulle vende os til ¹⁾.

¹⁾ Hos B. von Würden oplærtes bl. A. hans Søsters Børn, Brødrene Freund, der kom hertil fra Uthlede. Joh. Frid. Freund (f. 1785, d. 1857), den senere Etatsraad og Møntmester i Altona, og Hermann Ernst Freund (f. 1786, d. 1840), den senere Billedhugger bleve begge Kleinsmedesvende hos ham, henholdsvis 1802 og 1806. En tredje Broder Georg Christian Freund var hos Onkelen fra 1810 til 1814 og gik derefter til Berlin, hvor han grundlagde det Friendske Etablissement, der efter hans tidlige Død i 1818 gik over til den yngre Broder Julius Conrad Freund, under hvilken det blev et Aktieselskab. — Foruden Sønnen Martin Frederik udlærte Borghard v. Würden endnu en anden Søn

Efter i 1816 at være bleven Svend hos sin Fader, reiste han til Berlin, hvor han til 1822 arbeidede i sine Fættres Etablissement, det betydelige Friendske Maskinværksted. Derefter kom han tilbage til sin Faders Virksomhed og maa her have gjort sig bemærket som en dygtig ung Mand, thi Grosserer Jacob Holm, der ønskede en Dampmaskine, sendte ham i den Anledning til England i 1826. Hjemkommen herfra byggede han i 1827 en Oliemølle med en 4 Hestes Dampmaskine for Grosserer Holm. Og denne Maskine maa have været fuldt tilfredsstillende, thi da nu ogsaa Grosserer Th. Suhr ønskede en Dampmaskine til sit Kobbervalseværk paa Frederiksværk, aftalte han med Statens mekaniske Etablissement dér, at v. Würden skulde komme fra Kjøbenhavn og i dets Værksteder bygge Maskinen til ham. Det skete i 1828, og Maskinen, der var paa 20 Hestes Kraft, er den første større her i Landet byggede. Nu fik man paa Frederiksværk Øie for v. Würden; han blev sendt paa en Reise til Sverig og Tyskland, og vendt tilbage fra den blev han i November 1832 udnævnt til mekanisk Assistent ved Fabrikens Værksteder.

Det af J. F. Classen i forrige Aarhundrede skabte Frederiksværkske Etablissement stod paa denne Tid stærkt i Stampe. I et af Grev Gyllenborg paa Fransk udgivet Tidsskrift (Le Messenger du Nord, 1826) omtales det desuagtet i blomstrende Udtryk. Det hedder f. Ex.: „Det vilde ikke være vanskeligt her at tilvirke Dampmaskiner ligesom alle andre Maskiner, der udfordre en omhyggelig Udførelse“. Men dette gav Anledning til en Artikel i Davids „Statsøkonomisk Arkiv“, der væsentlig skrev sig fra daværende Lieutenant A. F. Tscherning, og han vidste Besked, thi han stod som Assistent hos sin Fader, der var Statens Inspektør paa Frederiksværk. Etablissementets Metalstøberi, Dreieværk og Boreværker, oplystes det, stod næsten ganske ubenyttede; „de kunne vist forfærdige Dampmaskiner, hydrauliske Presser og deslige Maskiner, men hvorfor begynde de ikke derpaa“. Værkerne

Conrad August, der efter en kort Tid at have arbeidet i det Friendske Etablissement i Berlin, overtog et Støberi i Stettin, i Forbindelse med hvilket han oprettede et Maskinværksted.

dreves kun ved den ustadige Vandkraft fra Arresø, og vare bl. A. af den Grund væsentlig „reducerede“ til Haandarbeide, saaledes at de ikke kunde „levere med Fordel til billige Priser“. „Hvorfor begyndes da ikke med at gjøre en Dampmaskine til eget Brug for derved at vise, hvad man kan gjøre?“

Det var de daarlige Aar, der ogsaa her havde virket, men nu begyndte et nyt Liv, hvortil v. Würden bidrog sit. Efter allerede før sin Ansættelse at have ombygget Støberiet og bragt den store Smedie i god Gang, helligede han sig nu særlig Maskintilvirkningen her, og i Værkets Beretning for 1832 til Kommercekollegiet kan allerede Følgende meddeles om dets Virksomhed i denne Retning: „Forandret en Dampmaskine paa 6 Hestes Kraft til Deichmann. For Øieblikket haves under Arbeide, som snart er fuldført, en Dampmaskine paa 20 Heste til Grynsmøllen ved Langebro og en Dampkjedel til Dampskibet Dania“.

Selvfølgelig var der Flere, der endnu tog deres Dampmaskiner fra England. Mærkes kan saaledes Huset Hambro & Søn (1833, 1836), Sukkerraffinadør Tutein (1833) samt Drewsen & Sønner paa Strandmøllen (1835), hvilket sidste Firma allerede i 1821 havde anskaffet en Dampmaskine, sin første, fra England. Men dette hindrede ikke, at Kundekredsen om Frederiksværk efterhaanden voxede. Det var ikke alene Deichmann, Langebros Mølle, Vodrofgaards Mølle, Modeweg paa Ørholm og Borum i Roskilde, men saa godt som hele Danmarks efterhaanden voxende Dampskibsflaade, der tyede til Frederiksværk med baade Nyanskaffelser og Reparationer. Ja endog Værket selv fik sig en Dampmaskine. Det var den i 1806 til Holmen anskaffede og i 1814 til Maglekilde solgte lille Dampmaskine, der endte paa Frederiksværk, i alt Fald delvis. Den kom dertil som Maskingods, men Cyllinderen, Balancen med Parallelbevægelsen og Regulatoren fandtes brugelige, og saa blev det Andet lavet fra Nyt.

Frederiksværk var imidlertid væsentlig en militær Statsfabrik, og den Tid kom, da Arbeidet for Hæren trængte sig frem som det Væsentlige. I og for sig var det ogsaa, efterhaanden som det industrielle Liv voxede i Kjøbenhavn, uhen-sigtsmæssigt at have den væsentligste Maskinfabrik saa langt borte som paa Frederiksværk. Og selvfølgelig kom Kjøbenhavn

da ogsaa med. 1845 gjorde H. H. Baumgarten sin første — saare lille — Dampmaskine til Hattemager Felberg; den skulde kun drive et Hatteafstrygnings-Apparat, men den 20. Juli 1846 gik han i Kompagni med nuværende Etatsraad C. C. Burmeister, og hermed var Grunden lagt til det senere i vor Udvikling saa epokegjørende, store Etablissement, Burmeister & Wains Maskin- og Jernskibsbyggeri.

Om M. F. v. Würden er endnu kun at nævne, at han vedblev at virke paa Frederiksværk, til dette Etablissement i 1857 af Staten blev solgt til nuværende Etatsraad Anker Heegaard. Fra 1. Juli 1858 fik han sin Afsked med Pension, og i November 1862 flyttede han til Kjøbenhavn, hvor han boede til sin Død den 5. Januar 1887. Det er eienommeligt for den stedfundne Udvikling, at v. Würden aldrig har havt noget Borgerskab og aldrig har været Mester i noget Lav. Fra Maskinindustriens første Begyndelse har den paa mere end én Maade staaet som en fjendtlig Magt overfor Lavsvæsenet, og dens senere vældige Udbredelse har væsentlig bidraget til, at det tilsidst helt maatte falde.

